

આ પ્રશ્નપત્રમાંથી થોડા-ઘણા (ઓછા-વત્તા) પ્રમાણમાં પ્રશ્નો તા. ૨ માર્ચ, ૨૦૧૪ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષામાં પૂછાશે. અભ્યાસક્રમના પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિનો જ ઉપયોગ કરવો.

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

પૂર્વ કસોટી : સત્સંગ પ્રાજ્ઞ ખંડ - ૩ : પ્રશ્નપત્ર - ૧

જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪

સમય : સવારે ૯ થી ૧૨

કુલ ગુણ : ૧૦૦

ગેરહાજર પરીક્ષાર્થીની જવાબવહીનું ફક્ત આ પૃષ્ઠ જ પરત મોકલવું.

પરીક્ષાર્થીની નામ સંબંધી વિગતની નીચે 'બારકોડ' દર્શાવેલ છે, તેને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકશાન પહોંચાડવું નહીં તેવી ખાસ વિનંતી.

ફરજિયાત : પરીક્ષાર્થીએ જાતે ભરવાની વિગત

વર્ગસુપરવાદ્યરની સહી વગરની જવાબવહી માન્ય ગણાશે નહિ.

પરીક્ષાર્થીની જન્મ તારીખ તારીખ મહિનો વર્ષ

પરીક્ષાર્થીનો અભ્યાસ .....

પરીક્ષાર્થીના જ નામવાળી જવાબવહી અને ઉપરની ફરજિયાત ભરવાની તેની જ વિગતોની સત્યાર્થતા ચકાસીને વર્ગસુપરવાદ્યરને સહી કરવી.

વર્ગસુપરવાદ્યરની સહી .....

નીચે દર્શાવેલી સૂચનાઓ વાંચવા ખાસ વિનંતી :-

૧. મુખ્ય પરીક્ષા દિને વર્ગખંડમાં હાજર રહેવા પ્રત્યેક પરીક્ષાર્થી ભૂલ્યા વગર પોતાના જ નામવાળી જવાબવહી ઉપર વર્ગસુપરવાદ્યરની સહી કરાવી લે.
૨. જમણી બાજુએ આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નોના ગુણાંક દર્શાવે છે.
૩. પ્રશ્નોના જવાબ સૂચના મુજબ આપવા. છેકછાકવાળા જવાબો માન્ય ગણાશે નહીં. અસ્પષ્ટ અને ઉકેલી ન શકાય તેવા જવાબો માન્ય ગણાશે નહિ.
૪. મુખ્ય પરીક્ષામાં જવાબવહીમાં વધારાના પાના કે પુસ્તકો જેડીને તેમાં લખેલા ઉત્તર માન્ય ગણાશે નહિ.
૫. પરીક્ષાર્થી ફક્ત વાદળી અથવા ફક્ત કાળી શાહીવાળી પેનથી જ જવાબવહીમાં ઉત્તરો લખે. પેન્સિલથી, લાલ, લીલી કે અન્ય શાહીથી અથવા એકથી વધારે શાહીથી લખેલા ઉત્તરો માન્ય ગણાશે નહીં.
૬. પરીક્ષા કાર્યાલય, અમદાવાદની પૂર્વ મંજૂરી લીધા સિવાય, મૂળ પરીક્ષાર્થીના બદલે 'લહિયા', 'ડમી રાઈટર' કે 'અન્ય વ્યક્તિ' દ્વારા લખાઈને આવેલી પરીક્ષાની જવાબવહી રદ ગણવામાં આવશે. એકથી વધારે પ્રકારના જુદા જુદા અક્ષરોવાળા ઉત્તરો માન્ય નહિ ગણાય.
૭. પરીક્ષાખંડની બહાર કે અન્ય તમામ પરીક્ષાર્થીઓથી અલગ કે પરીક્ષાના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીને આપેલી પરીક્ષા માન્ય ગણાશે નહિ.
૮. પરીક્ષાખંડમાં પરીક્ષા દરમિયાન કોઈ પણ પરીક્ષાર્થીએ મોબાઈલ ફોન તથા ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો જેવાં કે ટેબ્લેટ, લેપટોપ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ તથા પોતાની પાસે રાખવા પણ નહિ.

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
	૧ (૪)	
	૨ (૪)	
	૩ (૩)	
	૪ (૪)	
	૫ (૬)	

વિભાગ - ૧, કુલ ગુણ (૨૧)

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
	૬ (૧૨)	
	૭ (૮)	
	૮ (૧૨)	
	૯ (૮)	

વિભાગ - ૨, કુલ ગુણ (૪૦)

મોડરેશન વિભાગ માટે જ	પ્રશ્ન નં. (ગુણ)	મેળવેલા ગુણ
	૧૦ (૧૨)	
	૧૧ (૬)	
	૧૨ (૬)	
	૧૩ (૧૫)	

વિભાગ - ૩, કુલ ગુણ (૩૮)

પેપર તપાસનાર(પરીક્ષક)ની સહી

.....

મોડરેશન વિભાગ માટે જ

ગુણ શબ્દોમાં .....

ચેકર - નામ

પ્ર. ૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.
(ત્રણ થી ચાર લીટીમાં)

[૪]

૧. શ્રીજીમહારાજની રુચિ મુજબ શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસનમાં કરવા જેવી વાત એટલે પ્રમુખસ્વામી મહારાજને વિષે હેત ને મમત્વ કરવું.
૨. અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે મિત્રભાવ હતો તો આલોક અને પરલોકને વિષે સુખિયા થયા.
૩. 'મુક્તાનંદ સ્વામી ! તમે સમજ્યા નહિ, અલૈયો તે અલૈયો.' - શ્રીજીમહારાજ
૪. બાહ્ય ઈન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવે કરીને બાહ્ય વિષયોનો અંતઃકરણમાં પ્રવેશ ન થાય.

( ) સંદર્ભ : .....

સમજૂતી : .....

પ્ર. ૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો.

[૬]

૧. તે શ્રુતિમાં .....

..... પ્રાપ્ત થાય છે.

૨. જેમ દત્તાત્રેયે પંચભૂત, ... દૃઢ પાયો નથી.

૩. જેમ સોનાનો દોરો ..... અમારી નાત છે.

વિભાગ - ૨ : 'ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર ભાગ ૪ અને ૫' - નવી આવૃત્તિના આધારે

પ્ર. ૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં)

[૧૨]

૧. મંદિર નિર્માણમાં વ્યક્ત થતી શ્રીહરિની સેવાભાવના

૨. શ્રીહરિએ રાજવી ભક્તોને આપેલો ઉપદેશ.

૩. અંતર્ધાન થયા પછી શ્રીજીમહારાજે આપેલાં દર્શન

( ) .....

પ્ર. ૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા) [૮]

૧. પંચાળાની મંદવાડલીલા
૨. ઝીણાભાઈના અંત સમયે શ્રીજીમહારાજની ભક્તવત્સલતા અને ઝીણાભાઈનું વ્યક્ત થતું ભક્તપણું.
૩. શ્રીહરિની માળાના મણકા - દેવજી ભગત

( ) પ્રસંગ - ૧ : .....

.....

.....

.....

.....

પ્રસંગ - ૨ : .....

.....

.....

.....

.....

પ્ર. ૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું)

[૧૨]

૧. જોવા જેવા તો એક મહારાજ છે.
૨. તમારામાં કયો વિશિષ્ટ ગુણ છે ?
૩. નિત્યાનંદ સ્વામીની સમજણ
૪. મારા વા'લા ! તું સ્વામિનારાયણ ભણ્યો !
૫. આ લક્ષ્મીજી જ અમને કડાં આપે છે.

( ) .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

મનન :- .....

.....

.....

.....

.....

પ્ર. ૧૧ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર પ્રસંગો લખો. (દરેકમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા)

[૬]

૧. યૌવનના રાહબર
૨. અધ્ધર વયનના ઝીલનાર સ્વામીશ્રી
૩. શાંતિલાલની બાળપ્રતિભા
૪. સામાજિક સંકટો અને સ્વામીશ્રીની સહાય

( ) પ્રસંગ - ૧ : .....

.....

.....

.....

.....

પ્રસંગ - ૨ : .....

.....

.....

.....

.....

પ્ર. ૧૨ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

[૬]

૧. પોતાનો ફોટો ફાડી નાખ્યો.
૨. હું તેના જીવ સામું જોવું છું.
૩. જેર આપનારને પણ સાચવ્યા.
૪. ખૂણામાં બેસીને ભજન કરશું.

( ) .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

મનન :- .....

.....

.....

.....

પ્ર. ૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. (સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ)

(પાંત્રીસ થી ચાલીસ લીટીમાં)

[૧૫]

૧. કૂર્મવૃત્તિ : સ્થિતપ્રજ્ઞનો શણગાર (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - એપ્રિલ - ૨૦૧૩, પા. નં. ૪ થી ૭, ૪૯)

૨. પ્રાચીન-અર્વાચીન વારસાનું પ્રતીક : લોસ એન્જલસ મંદિર

(સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જાન્યુઆરી - ૨૦૧૩, પા. નં. ૧૦ થી ૧૯)

૩. આરતી : આર્દ્રતા સાથે પ્રેમપૂર્વક થયેલી પ્રાર્થના (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જુલાઈ - ૨૦૧૩, પા. નં. ૧૯ થી ૨૧)

( ) .....

.....

.....

❧ પછીના પૃષ્ઠોમાં ઉપરોક્ત ત્રણેય નિબંધ દર્શાવેલ છે.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

અગત્યની નોંધ :-

ઉપરોક્ત પ્રશ્નપત્રમાં પ્રશ્નની નીચે આપેલી કોરી લીટીઓ ફક્ત નમૂનારૂપે દર્શાવી છે. મુખ્ય પરીક્ષામાં પ્રશ્નના ગુણ પ્રતિ વર્ષની જેમ જ, કુલ ૧૬ પાનામાં જરૂરિયાત મુજબ કોરી લીટીઓ આપવામાં આવી છે.

* * *

❧ અગત્યની જાહેરાત તમામ પરીક્ષાર્થીઓ આપણી સંસ્થાની નીચે દર્શાવેલી website - link પરથી જૂનાં વર્ષોના પ્રશ્નપત્રો તથા તેના ઉકેલપત્રો નિ:શુલ્ક ડાઉનલોડ કરી શકશે તથા તેની પ્રિન્ટ પણ કાઢી શકશે.

<http://www.swaminarayan.org/satsangexams/pastpapers/index.htm>

આગામી વર્ષે ૨ માર્ચ, ૨૦૧૪ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષાની પૂર્વતૈયારી માટે મુકાતા **પ્રી-ટેસ્ટના સંપૂર્ણ પ્રશ્નપત્રો હંમેશ મુજબ જાન્યુઆરીમાં (1st January, 2014ના રોજ) મુકાશે.** નિબંધ એ સામાન્ય જ્ઞાન સહિત મુક્ત વિષય હોય છે, જે અભ્યાસક્રમના પુસ્તકોમાંથી પૂછાતા નથી. આથી પરીક્ષાર્થીઓ નિબંધની તૈયારી સારી રીતે કરી શકે તે હેતુસર આપણે વહેલાસર ફક્ત તે યાદી આપની સમક્ષ મૂકી છે.

પ્રી-ટેસ્ટના નિબંધોની યાદી - List of Pre-test Essays

પ્રાણ - ૩ - ૧ (Pragna-3-1)

૧. કૂર્મવૃત્તિ : સ્થિતપ્રજ્ઞનો શણગાર (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - એપ્રિલ - ૨૦૧૩, પા.નં. ૪ થી ૭, ૪૯)
૨. પ્રાચીન-અર્વાચીન વારસાનું પ્રતિક : લોસ એન્જલસ મંદિર (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જાન્યુઆરી - ૨૦૧૩, પા.નં. ૧૦ થી ૧૯)
૩. આરતી : આર્દ્રતા સાથે પ્રેમપૂર્વક થયેલી પ્રાર્થના (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જુલાઈ - ૨૦૧૩, પા.નં. ૧૯ થી ૨૧)

પરીક્ષાર્થી શ્રી,

સસ્નેહ જય શ્રી સ્વામિનારાયણ

સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા માર્ચ ૨૦૧૪ના નિબંધોની પૂર્વ તૈયારી માટે નીચે જણાવેલ માર્ગદર્શન અને સૂચનો ધ્યાનમાં લેવા વિનંતી.

૧. નિબંધ એટલે કોઈ નિશ્ચિત વિષય ઉપર વ્યવસ્થિત, ચિંતનપૂર્વક અને મુદ્દાસરનું લખાણ. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષામાં પૂછાતા નિબંધો સામાન્ય જ્ઞાનના આધારે, પરીક્ષાર્થીના દૈનિક જીવનમાં સત્સંગના સદ્વાંચન અને કથા શ્રવણ અને મનન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનની ક્સોટી કરતા ૩૫ થી ૪૦ લીટીમાં લખવાના હોય છે.
૨. પરીક્ષાર્થીઓની માગણીને માન આપીને આ વર્ષે પ્રી-ટેસ્ટમાં પૂછાનાર નિબંધોના વિષયો છ માસ અગાઉથી પરીક્ષાર્થીના એકાઉન્ટમાં અપલોડ કરવામાં આવ્યા છે.
૩. પ્રી-ટેસ્ટમાં જે તે પરીક્ષામાં પૂછાનાર નિબંધોના ત્રણ ત્રણ વિષયો આપવામાં આવ્યા છે. માર્ચ ૨૦૧૪ની ફાઈનલ પરીક્ષામાં આ ત્રણ વિષયોમાંથી કોઈપણ એક નિબંધ ચોક્કસપણે પૂછાશે જ. માટે જો આપ આ ત્રણ ત્રણ વિષયો તૈયાર કરશો તો આપ ચોક્કસપણે એક નિબંધ મુખ્ય પરીક્ષામાં ખૂબ જ સારી રીતે લખી શકશો.
૪. આ નિબંધોનું સામાન્ય બંધારણ, લખાણ(મેટર) મોટાભાગે ત્રણ - ચાર વર્ષ દરમ્યાનના સમયગાળામાં પ્રકાશિત થયેલ 'સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ'માંથી લેવામાં આવે છે.
૫. અહીં આપેલા નિબંધોનું લખાણ કેવળ દિશા સૂચક છે. આ જ લખાણ ગોખીને પરીક્ષામાં લખવાની જરૂર નથી. આથી વિશેષ સારા મુદ્દાઓનું ચિંતન-મનન કરી આપની રીતે પૂર્વ તૈયારી કરીને લખી શકો છો.
૬. ગુજરાતી માધ્યમ (ભાષા) સિવાયના પરીક્ષાર્થીઓ માટે : આ નિબંધોનું મૂળ પ્રકાશન ગુજરાતી ભાષામાં જ હોવાથી તેનું શબ્દશઃ ભાષાંતર ન કરતાં, તેનો ભાવાર્થ સમજીને પરીક્ષાર્થીએ પોતાની રીતે સમજીને તૈયારી કરવાની રહેશે. પરીક્ષા કાર્યાલય અંગ્રેજી કે હિન્દી ભાષામાં આ નિબંધોનું ભાષાંતર આપી નહિ શકે. તેથી ભાષાંતર કરવા અંગેનો પત્રવ્યવહાર કે ઈ-મેલ પણ પરીક્ષા કાર્યાલયને કરશો નહિ તેવી નમ્ર વિનંતી છે.
૭. ગુજરાતી ભાષા વાંચી, લખી કે બોલી ન શકતા હોય તેવા પરીક્ષાર્થીઓએ માતા-પિતા, વડીલો કે અન્ય સ્વજનો-સ્નેહીઓ પાસે વંચાવીને નિબંધનો ભાવાર્થ સમજી પોતાની રીતે, પોતાના શબ્દોમાં લખીને તૈયારી કરવાની રહેશે.
૮. One essay from the above list of essays will be asked in the Final Examination of March-2014.

સત્સંગ પ્રાશ્ન-૩

(૧)

કૂર્મવૃત્તિ : સ્થિતપ્રજ્ઞનો શણગાર

અધ્યાય - ૨

સ્થિતપ્રજ્ઞ સંયમનું સ્વરૂપ હોય છે. ઉચ્છૃંખલતા અસ્થિર બુદ્ધિની પ્રતિક્રિયા છે. ઉચ્છૃંખલ માનસ ક્યારેય સંયમને સ્વીકારી શકતું નથી. ભોગવિલાસમાંથી પાછું વળી શકતું નથી. આથી જ ભોગ અને સંયમનો રણસંગ્રામ અંતઃકરણમાં અને બહાર વિશ્વમાં બંને સ્તરે સતત ચાલ્યો આવે છે. પરમ સુખ - પરમ આનંદ ક્યાંથી મળે, વિલાસી ભોગો ભોગવવાથી કે પછી સંયમિત જીવન જીવવાથી? આ પ્રકારનાં વૈચારિક દ્વિધાભર્યા આંદોલનોથી વ્યથિત વ્યક્તિ ક્યારેક અનિર્ણયકતાનો શિકાર બને છે, તો ક્યારેક પોટા નિર્ણયોને વશ થઈ બેસે છે. આવા સંબોગોમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા આપણી દ્વિધા ટાળે છે. ઇન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણના સંયમને સૈદ્ધાંતિક રીતે રૂબરૂ કરી ભોગવાદી વિચારધારાથી સાવચેત કરે છે. પ્રસ્તુત શ્લોકો તેનું ઉદાહરણ છે.

■ યદા સંહરતે - ઇન્દ્રિયોનો સંકેલો

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે -

‘યદા સંહરતે ચાયં કૂર્મોઽજ્ઞાનીવ સર્વશઃ ।

ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ।’

કાયબો જેમ બધી બાજુથી પોતાનાં અંગોને સંકેલી લે છે, તેમ જ્યારે આ મનુષ્ય ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાંથી ઇન્દ્રિયોને સંકેલી લે ત્યારે તેની બુદ્ધિ સ્થિર કહેવાય છે. (ગીતા ૨/૫૮)

સંહરતે આ શ્લોકનો મુખ્ય શબ્દ છે. સંહરણ એટલે સંકેલો. કૂર્મ એટલે કાયબો. ધારે ત્યારે પોતાનાં અંગોને સંકેલી લેવાં તે કાયબાની ખાસિયત. ચાર પગ, મોઢું અને પૂંછડી એમ છ અંગોને સંકેલી લેતાં તેને વાર નથી લાગતી. પછી તો જાણે બાહ્ય જગત અને કાયબાની વચ્ચે મજબૂત દીવાલ રચાઈ જાય છે ! બહારની પરિસ્થિતિઓ સાથે તેને લેવા-દેવા રહેતી નથી. તેને એક સુરક્ષિત જીવનનો લાભ થાય છે. કાયબાની આ સંહરણશક્તિ છે. આપણે તેને કૂર્મવૃત્તિ કહીશું. સ્થિતપ્રજ્ઞો હંમેશાં આ કૂર્મવૃત્તિને વરેલા હોય છે. કાયબો પોતાનાં અંગોને સંકેલે તેમ સ્થિતપ્રજ્ઞ પોતાની ઇન્દ્રિયોને તે તે વિષયોમાંથી પાછી ખેંચી લે છે.

મન થાય તે ભોગવી લેવું એ તો સામાન્ય પ્રવાહ છે. આ પ્રવાહમાં આખો સંસાર તણાય છે. વાસનાને વશ થઈ જવાય છે. વિષયભોગ ભોગવી લેવાય છે. વળી, જેમ જેમ વિષયો ભોગવીએ છીએ તેમ તેમ વાસના વધુ તીવ્ર બનતી જાય છે. પછી ભોગવ્યા વગર રહેવાતું નથી. ભોગના વ્યસની બની જઈએ છીએ. પરિણામે દુઃખનો અંત આવતો જ નથી. આ આપણો મૂળભૂત પ્રશ્ન છે.

સંયમ આ પ્રશ્નનું સમાધાન છે. સંયમ એટલે ઇન્દ્રિયોનું સંહરણ. વિષયો ન ભોગવવા તે. વિષયોનો ત્યાગ. અર્થાત્ કૂર્મવૃત્તિ. કાયબાનો દાખલો કહીને ગીતા આપણને સંયમના, સંહરણના, ત્યાગના પાઠ પઢાવે છે.

સંયમી થવા બે વસ્તુઓ સમજવી પડે, ઇન્દ્રિયો અને વિષયો. આંખ-કાન, હાથ-પગ વગેરે આપણી બાહ્ય ઇન્દ્રિયો છે. મન આંતરિક ઇન્દ્રિય છે. આપણે હાલવું-ચાલવું, બોલવું, જોવું, સાંભળવું જેવી કોઈ પણ ક્રિયા કરીએ છીએ ત્યારે બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. કાંઈક વિચારવું હોય ત્યારે આંતરિક ઇન્દ્રિયનો - મનનો ઉપયોગ કરીએ છીએ.

મુખ્ય વિષયો પાંચ છે- શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ. આ પાંચેય વિષયો ઉપરોક્ત તે તે ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવે છે.

હવે જીવનની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીએ. રૂપ જોવું નેત્રેન્દ્રિયનું કામ છે. આપણે બધા આંખથી જોઈએ છીએ. પરંતુ ક્યારેક એવું બને છે કે આપણી આંખો રૂપને જોયા વગર રહી શકતી નથી. સહેજે રૂપમાં આંખની વૃત્તિ તણાયા કરે છે. ન જોવા જેવી અને ઘાતક નીવડે તેવી બાબતોમાંથી પણ આંખોને પાછી ખેંચી શકતા નથી. પરિણામે અશાંતિ, અજંપો અને ક્લેશભર્યા દહાડા જોવા પડે છે. બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ એક દાખલો આપી આ વાત સમજાવતા.

એક સુધાર હતો. તેને દીવમાં ફિરંગી સાહેબને ત્યાં લાકડું ઘડવાનું કામ મળ્યું. સુધાર ફિરંગી સાહેબના ઘરમાં બેસી કામ કરે. ઘરમાં ફિરંગી તેમના મઠમ (મેડમ, ઘરવાળાં) સાથે મેડા પર બેઠા હતા. મઠમ રૂપાળાં હતાં. સુધારથી તેમનું રૂપ જોવાઈ ગયું અને રૂપમાં નેત્રની વૃત્તિ તણાઈ. પછી તો જોયા વગર રહેવાય નહીં. લાકડું ઘડતાં ઘડતાં વચ્ચે વચ્ચે મઠમને ઇનો-માનો જોઈ લે. તે જાણે કોઈ જોતું નથી, પરંતુ ફિરંગીએ સુધારના આ કરતૂતને જોયું. પછી તેણે સુધારને ચેતવણી આપતાં કહ્યું, મત જો. પણ સુધારની વૃત્તિ તેમાં ખેંચાઈ ગયેલી તેથી જોયા વગર રહેવાય નહીં. જોયા જ કરે. ત્રણ વાર સાહેબે ના પાડી તોયે ચોથી વખત જોયું અને સાહેબે ખિજાઈને તે સુધારની બે આંખ ફરસીથી કાઢી લીધી.

સુધાર કાયમ માટે આંધળો થયો!

જોવામાં કેટલો ફાયદો પડ્યો! એવું કટાક્ષમય વાક્ય બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ આ દાખલાના અંતે બોલતા. ભોગવૃત્તિના પરિણામને વિચારવાનો તેમાં

મર્મ રહેતો.

જેવું આંખનું છે તેવું જ કર્ણ, રસના, ત્વચા અને દ્રાણનું છે. કાનની વૃત્તિ ન સાંભળવા જેવું સાંભળવા લલચાય અને સાંભળી લે. રસના ન ખાવા જેવી વસ્તુઓ ખાવા લલચાય અને ખાઈ લે. અડાય નહીં તેવી વસ્તુઓનો સ્પર્શ કરવા ત્વચા લલચાય અને સ્પર્શ કરી લે. ન સૂંઘવા જેવી વસ્તુઓમાં નાસિકાની વૃત્તિઓ લલચાય અને સૂંઘી લે. એટલે જ તો ઉપરોક્ત શ્લોકમાં સર્વશઃ શબ્દ મૂકીને વધુ ઊંડાણ આપ્યું છે. કોઈ એકાદ વિષયમાંથી ઈન્દ્રિયો પાછી ખેંચવી એમ નહીં પરંતુ સર્વશઃ અર્થાત્ બધી રીતે, બધી બાજુએથી ઈન્દ્રિયોને પાછી વાળવી એમ કહ્યું.

■ ઈન્દ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ - પ્રમાથી ઈન્દ્રિયો

હવે એ બાબતને વધુ સ્પષ્ટ કરતાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે -

‘યતતો હ્યપિ કૌન્તેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ ।

ઈન્દ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ હરન્તિ પ્રસભં મનઃ ॥’

હે કુન્તીપુત્ર! મથી નાખવાના સ્વભાવ વાળી આ ઈન્દ્રિયો યત્ન કરનાર બુદ્ધિમાન મનુષ્યના મનને પણ પરાણે હરી લે છે. (ગીતા ૨/૬૦)

ઈન્દ્રિયોની પ્રબળતા અહીં સમજાય છે. ‘યતતો હ્યપિ, વિપશ્ચિતઃ’ અને પ્રસભમ્ આ શબ્દોનો વધુ વિચાર કરીએ. યતતો હ્યપિ એટલે કે પ્રયત્ન કરનારનાં પણ. વિપશ્ચિતઃ એટલે વિદ્વાનનાં પણ. અને પ્રસભમ્ એટલે પરાણે.

ભોગવિલાસી જીવનમાંથી પાછા વળવાનો પ્રયત્ન કરનારા આ દુનિયામાં કેટલા હશે? તેમાંય વળી ઈન્દ્રિયોના, વિષયોના સ્વભાવને સમજીને બુદ્ધિપૂર્વક પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરનાર કેટલા હશે? સમજ્યા વગર અને સતત ભોગવિલાસમાં રચ્યા-પચ્યા રહેનાર સામાન્ય માનવીઓથી તો આ દુનિયા છલકાય છે, પરંતુ અહીં તેવા સામાન્ય માનવીઓને દાખલો બનાવ્યા નથી. અહીં તો જે વિલાસી જીવનને સદાચારી બનાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે, જે જ્ઞાની છે - મન, ઈન્દ્રિયો અને વિષયોનાં સ્વરૂપ-સ્વભાવનો જાણકાર છે તેનો દાખલો મૂકીને વાત કરી છે.

સમજદારીપૂર્વક અને પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરનાર વ્યક્તિને પણ આ ઈન્દ્રિયો પ્રસભમ્ કહેતાં પરાણે વિલાસી ભોગો તરફ ખેંચી જાય છે, પરાણે પાપ કરાવે છે. ખોટું કરવાની ઈચ્છા નથી છતાં ઈન્દ્રિયોને વશ થઈ ખોટું આચરણ કરી બેસાય છે એમ અહીં ઈન્દ્રિયોનું જોર જણાવ્યું છે.

હવે જો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરનાર જ્ઞાનીને પણ ઈન્દ્રિયો બલાત્કારે વિષયભોગમાં ખેંચી જતી હોય તો જેણે ભોગ-વિલાસમાંથી પાછા વળવાનો આદર જ કર્યો નથી કે વિચાર સુધ્ધાં કર્યો નથી તેની તો વાત જ શી કરવી? આથી કોઈ એમ ધારે કે વિષયોને સારી પેઠે ભોગવીને હું જંગ જીતી જઈશ તો એ એની બાળકબુદ્ધિ છે, અણસમજણ છે, આત્મઘાતી આત્મવિશ્વાસ છે. આજના બૌદ્ધિક યુગમાં ભૌતિકવાદથી આકાંત બુદ્ધિવાળા ઘણા કહે પણ છે કે, ‘સંયમનો સિદ્ધાંત તો મન પર વિપરીત અસર ઉપજાવે છે. અત્યંત નિરાહારી થવાથી મન વધુ આહારાસક્ત બની જાય છે. માટે સંયમ કરવા કરતાં ભોગ ભોગવીને મનને શાંત કરી દેવું જોઈએ. ત્યાગવાની જરૂર નથી, પણ જાગવાની જરૂર છે..’ ઈત્યાદિ. પરંતુ એ વાત ખોટી છે. ભગવદ્ગીતા જેવાં શાસ્ત્રોને એ કદીયે માન્ય નહીં થાય. એવું કરવું એનો અર્થ તો એ થયો કે જીવાન, મજબૂત અને ઉચ્છૃંખલ ઘોડા જોડેલા રથમાં સવાર થઈ, ઘોડાઓને બે-લગામ છોડી મૂકવાના અને મોતને સામેથી આમંત્રણ આપવું! માટે એ પ્રકારની વિચારધારા દેહાભિમાન અને વિષય-લાલસાને વરેલી બુદ્ધિમાંથી જન્મેલી વૈચારિક વિકૃતિ જ છે. ભગવદ્ગીતા એવી વિકૃતિઓથી આપણી બુદ્ધિ ખરડાઈ ન જાય તે માટે સજાગ કરે છે.

આ રીતે ઈન્દ્રિયોનાં બળ વિષે સમજ આપી. હવે વિષયોનું બળ સમજાવે છે.

■ રસવર્જ વિનિવર્તન્તે - વિષયો જાય પણ રસ

તો રહી જાય

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે -

‘વિષયા વિનિવર્તન્તે નિરાહારસ્ય દેહિનઃ ।

રસવર્જ રસોઽપ્યસ્ય પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે ॥’

ઈન્દ્રિયો દ્વારા વિષયોને નહીં ગ્રહણ કરનાર મનુષ્યનાય માત્ર વિષયો જ નિવૃત્ત થાય છે, પરંતુ તે વિષયો પ્રત્યેનો રસ નિવૃત્ત થતો નથી. એ વિષયરસની નિવૃત્તિ તો જ્યારે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે નિવૃત્ત થાય છે. (ગીતા ૨/૫૮)

નિરાહાર એટલે આહાર ગ્રહણ ન કરવો. સામાન્ય રીતે નિરાહાર શબ્દ ભોજન ન કરવાના અર્થ સાથે જોડાયો છે, પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અહીં નિરાહાર શબ્દને વિસ્તૃત અર્થમાં મૂક્યો છે. નિરાહાર એટલે કેવળ ભોજન ત્યાગ નહીં, પરંતુ નેત્ર, શ્રોત્ર, ત્વચા, રસના તથા દ્રાણ જેવી સર્વે ઈન્દ્રિયો દ્વારા પોત-પોતાના વિષયોનો ત્યાગ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પંચવિષયોનો સ્થૂળ ત્યાગ એટલે નિરાહાર.

~~રસ એટલે વાસના~~, આસક્તિ. નિરાહારી થઈ શકાય છે. પંચવિષયોનો દેહથી ત્યાગ થઈ શકે છે, પરંતુ તે વિષયો ભોગવવાની વાસના એમની એમ રહી જાય છે એમ અહીં સમજાવ્યું છે.

ઉપવાસના દાખલાથી ઉપરોક્ત વાત સમજાવે. ઉપવાસના દિવસે આપણે અનાજનો ત્યાગ કરીએ છીએ. નિરાહારી રહીએ છીએ, પરંતુ આપણા સૌનો અનુભવ છે કે એ ઉપવાસના દિવસે જ ખાવા-પીવાના વધુ વિચારો આવે છે. બસ, આ જ પંચવિષયોની વિશેષતા છે. સ્થૂળ રીતે તેનો ત્યાગ કરીએ છીએ ત્યારે વિષયો દૂર તો જાય છે, પણ તેની વાસના મૂકતા જાય છે. વિષયો જાય છે પણ તેની રસવાસના સાથે લઈને નથી જતા. આથી જ બાહ્ય ત્યાગ કર્યા પછી પણ મનમાં તે ભોગ ભોગવવાની ઈચ્છાઓ થયા જ કરે છે.

પશુ-પંખીઓમાં પણ આ વસ્તુ બનતી દેખાય છે. રાંધેલી રસોઈ પડી હોય અને કોઈ કૂતરાં કે કાગડા તે રસોઈ ખાવા આવે તો આપણે ડંડો કે પથ્થર મારીએ તો જતાં રહે. ખાય તો નહીં. પરંતુ ખાવાનું ચિંતવન છૂટે નહીં. એટલે જ તો થોડી વાર રહી પાછાં આવે છે. આ ચિંતવન કરાવનાર જે છે તેને જ અહીં રસ કહ્યો છે. કોઈ બળદને આખો દિવસ બાંધી રાખે, ખાવા આપે નહીં તો ઘાસ-ચારો ખાય તો નહીં, પરંતુ ઘાસ-ચારાનું ચિંતવન છૂટતું નથી. બળદને ઘાસચારાથી દૂર કરી શકાય પણ તેનો રસ એટલે કે તે ઘાસ-ચારા માટેની વાસના તો દૂર નથી કરી શકાતી. પરબ્રહ્મ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને આને ઢોરલાંઘણ કહી છે. (વચનામૃત ગઢડા મધ્ય પ્રકરણ ૮) વિષયવાસનાની દૃષ્ટિએ તો માનવ પણ પશુ જ થયો ને ! રસવર્જ શબ્દનો આ મર્મ છે.

આમ શ્રીકૃષ્ણ અહીં ત્યાગને વૈરાગ્યથી એટલે કે નિરાહારને રસત્યાગથી - વાસનાના નિર્વાસનથી સ્થાયી અને મજબૂત બનાવવાનો સંકેત કરી રહ્યા છે. ઈન્દ્રિયો અને લૌકિક વિષયોના સ્વરૂપને જાણી રાખવા આ ઉપદેશ હતો. હવે સાવચેત કરે છે.

■ વિષયધ્યાનની પ્રણાશકતા

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે -

‘ધ્યાયતો વિષયાન્ પુंसઃ સજ્જસ્તેષૂપજાયતે ।
સજ્જાત્ સંજાયતે કામઃ કામાત્ ક્રોધોઽભિજાયતે ॥
ક્રોધાદ્ ભવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્ સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।
સ્મૃતિભ્રંશાદ્ બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણશ્યતિ ॥’

વિષયોનું ચિંતન કરનાર મનુષ્યને તે વિષયોની આસક્તિ જાગે છે. આસક્તિથી તે વિષયોની કામના જન્મે છે અને તે કામનાને લીધે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. ક્રોધથી મૂઢતા જન્મે છે. મૂઢતાથી સ્મૃતિમાં ભ્રમ ઊભો થાય છે. સ્મૃતિમાં ભ્રમ ઊભો થવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને બુદ્ધિનો નાશ થતાં તે મનુષ્યનો પ્રણાશ થાય છે કહેતાં અધોગતિને પામી જાય છે. (ગીતા ૨/૬૨,૬૩)

વિષયોનું ચિંતન, આસક્તિ, કામના, ક્રોધ, મોહ, સ્મૃતિનાશ અને બુદ્ધિનાશ એમ અધોગતિનાં છ પગથિયાં અહીં દર્શાવ્યાં છે. પ્રણાશ તેની અંતિમ મંજિલ છે. જીવતાં છતાં મૂઆ કરી મૂકનાર દોષોની અહીં ઓળખાણ છે.

આપણે ઘણી વાર વિલાસી ભોગોને મનમાં ને મનમાં સંભારીએ છીએ. આપણને થાય, એમાં શો વાંધો? કેવળ સંભારીએ જ તો છીએ. બીજું ક્યાં કંઈ કરીએ છીએ? પરંતુ ગીતા આપણને આવી ઘાતક માન્યતાથી ચેતવી રહી છે.

‘ધ્યાયતો વિષયાન્ પુंसઃ સજ્જસ્તેષૂપજાયતે ।’ એટલે કે કોઈ પણ લૌકિક વિષયનું ચિંતન કરીએ એટલે એમાં સંગ કહેતાં આસક્તિ જાગે. પછી ‘સજ્જાત્ સંજાયતે કામઃ’ એટલે એ આસક્તિમાંથી કામના જન્મે. કામના એટલે ઈચ્છા. જે વિષયને વિષે આસક્ત થયો છે તે વિષયને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા ઊભી થાય. હવે સ્વાભાવિક છે કે વિષયાસક્તને જ્યારે તે વિષય પ્રાપ્ત કરવાની તાલાવેલી જાગી હોય અને તેમાં જે કાંઈ અંતરાય કરે તેની સામે ક્રોધાગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે. એટલે ગીતા કહે છે - ‘કામાત્ ક્રોધોઽભિજાયતે ।’ કામના ક્રોધની જનેતા છે. મનુષ્ય જ્યારે ક્રોધગ્રસ્ત થાય છે ત્યારે તેને મોહ ફરી વળે છે. કહેતાં તે મૂઢ બની જાય છે. સારા-નરસાનો કે પછી કર્તવ્યાકર્તવ્યનો તેને વિવેક રહેતો નથી. વાણીવિવેક જતો રહે છે. બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ કહેતા કે બે સગા ભાઈ હોય, છતાં જ્યારે ઝઘડો થાય અને ગુસ્સામાં આવે એટલે એકાદો બોલે, મને ઓળખછ? તો શું નહીં ઓળખતા હોય? પણ ક્રોધથી આવી દુર્દશા જન્મે છે. આથી ગીતા કહે છે - ‘ક્રોધાદ્ ભવતિ સંમોહઃ ।’ એટલું જ નહીં પછી તો ‘સંમોહાત્ સ્મૃતિવિભ્રમઃ’ કહેતાં તેની સ્મૃતિશક્તિને પણ વિપરીત અસર થવા માંડે છે. તેની યાદદાસ્તનો નાશ થવા લાગે છે. તેને કાંઈ યાદ રહેતું નથી. અને પછી ‘સ્મૃતિભ્રંશાદ્ બુદ્ધિનાશઃ’ કહેતાં એ સ્મૃતિશક્તિનો નાશ તે મનુષ્યની બુદ્ધિનો નાશ કરે છે. કાંઈ યાદ જ ન આવે. હવે શું બોલે, શું વિચારે, શું સમજે, શું નક્કી કરે, બુદ્ધિ સમૂળી ઠપ્પ થઈ જાય. આમ, જેની બુદ્ધિ ગઈ તેનું અધું ગયું. તે જીવતો છે તોય મૂવા જેવો જ છે. એટલે ગીતા કહે છે - ‘બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણશ્યતિ ।’

આ રીતે ગીતા વિષયોના બાહ્ય ત્યાગ અને આંતરિક ત્યાગ બંનેને જીવનમાં ઘૂંટવાનો સિદ્ધાંત સમજાવે છે. હવે શ્રીકૃષ્ણે દર્શાવેલા આ સિદ્ધાંતને આત્મસાત્ કરવાના ઉપાયને જાણીએ.

■ પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે - પ્રભુ મળે રસ ટળે

સોનું મળે તો પિત્તળને કોણ ચાહે? કેસરિયા દૂધનો અમૃતમય દૂધપાક મળે પછી ખાટી છાશ કોને ભાવે? રાજપ્રાસાદને પામ્યો તેને ઝૂંપડાંની શી ઈચ્છા? શ્રેષ્ઠ વસ્તુ મળે એટલે કનિષ્ઠમાંથી રસ સહેજે ટળી જાય એ આપણા સૌનો અનુભવ છે.

ગીતા કહે છે, ‘રસોઽષ્યસ્ય પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે ।’ (ગીતા ૨-૫૮)

પરમ્ એટલે શ્રેષ્ઠ. માનવીનો વિષયો પ્રત્યેનો રસ એટલે કે વિષયવાસના શ્રેષ્ઠના જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે એમ અહીંનું તાત્પર્ય છે.

સૌથી શ્રેષ્ઠ પરમાત્મા છે. તેમનું સ્વરૂપ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તે સ્વરૂપને જે પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો તેને બીજી કોઈ ઈચ્છા રહેતી નથી. તેમનો શબ્દ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. જે તેનો અનુભવ કરે છે, તેને સંસારનો કોઈ પણ શબ્દ આકર્ષી શકતો નથી. તેમનો સ્પર્શ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેની જેને અનુભૂતિ થઈ, તે દુનિયાના કોઈ સ્પર્શમાં લોભાતો નથી. તેમનું રૂપ સર્વશ્રેષ્ઠ છે, તેને નિહાળીને જે ન્યાલ થયો તેના માટે સંસારનાં સઘળાં રૂપ તુચ્છ થઈ જાય છે. તેમનો રસ સર્વશ્રેષ્ઠ છે, તેનો આસ્વાદ જે એકવાર ચાખી જાય તેને દુન્યવી કોઈ વસ્તુ રસાળ લાગતી નથી. તેમની ગંધ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, તેને જે માણે છે તેને બીજે ક્યાંય સુગંધિતા લાગતી નથી. તેમના સર્વ ગુણો સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેનું જેને દર્શન થાય છે, તેના માટે ભોગ-સંસાર સારહીન બની જાય છે. આ જ રીતે તેમનું સુખ, તેમનો આનંદ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. તેને જે ભોગવે છે, તેને બીજું કાંઈ સુખદાયી કે આનંદપ્રદ લાગતું નથી.

આમ ‘પરં દૃષ્ટ્વા’નો અર્થ થયો સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર. ગીતા આપણને પરમાત્મસાક્ષાત્કારની દિશામાં દોરી જાય છે. જેને પ્રભુ મળે તેના સઘળા રસ ટળે એમ શ્રીકૃષ્ણ આપણને સમજાવી રહ્યા છે.

■ ‘પરં દૃષ્ટ્વા’નો પ્રત્યક્ષ દાખલો - સત્પુરુષોનું જીવન

સ્થિતપ્રજ્ઞ સત્પુરુષો સદાય આવી ‘પરં દૃષ્ટ્વા’ની સ્થિતિમાં વર્તતા હોય છે. તેમનું સમગ્ર જીવન પરમાત્મસાક્ષાત્કારની ભૂમિકા પર સુસ્થિર રહીને વીતે છે. પ્રભુ મળ્યાના પરિતોષથી તેમનું અસ્તિત્વ સદાય છલકાતું રહે છે. આથી જ તો તેમને ઈન્દ્રિયો કે વિષયો વિચલિત કરી શકતા નથી. તેઓની પ્રજ્ઞા પરમાત્મરસમાં એવી તો તરબોળ થયેલી હોય છે, કે દુન્યવી કોઈ વસ્તુમાં તેઓને રસ-વાસના ઊપજતાં જ નથી.

પરમ પૂજ્ય શ્રીપ્રમુખસ્વામી મહારાજના જીવનમાં ગીતામાં દર્શાવેલા આ ‘પરં દૃષ્ટ્વા’ની સ્થિતિ ખૂબ નજીકથી નિહાળવા મળી છે.

સને ૧૯૮૮ના સપ્ટેમ્બર માસમાં એડિસન (અમેરિકા) ખાતે અમેરિકાના વિખ્યાત વર્તમાનપત્ર ‘ફિલારેલ્કિયા ઈન્કવાયરર’ના તંત્રી અને પુલિત્સર પુરસ્કાર વિજેતા શ્રી રોનાલ્ડ પટેલ પ્રમુખસ્વામી મહારાજનો ઈન્ટરવ્યૂ લઈ રહ્યા હતા. સ્વામીશ્રીએ થોડા સમય પહેલાં જ હૃદયની બાયપાસ સર્જરી કરાવી હતી. શ્રી રોનાલ્ડ તે સમયના સ્વામીશ્રીના અનુભવો વિષે જાણવા ઉત્સુક હતા.

શ્રી રોનાલ્ડે પૂછ્યું - ‘આપ જ્યારે બાયપાસ સર્જરી પછી ભાનમાં આવ્યા અને આપને ભાન થયું કે આપ પૃથ્વી પર છો ત્યારે આપને સૌથી પહેલો વિચાર કયો સ્ફૂર્યો ?’

‘ભગવાનનો.’ સ્વામીશ્રીએ પળનાય વિલંબ વગર પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

‘સર્જરી બાદ ભાનમાં આવ્યા ત્યારે આપને એવો ખેદ ન થયો કે હું પાછો આવ્યો, પરંતુ ભગવાન પાસે પહોંચી ન શક્યો?’ રોનાલ્ડે ઝીણી આંખો કરી સ્વામીશ્રીને ફરી પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના, ભગવાન અખંડ સાથે જ છે.’ સ્વામીશ્રીએ સાહજિક પ્રતિભાવ આપ્યો. પરમાત્મસાક્ષાત્કારની પ્રતીતિ કરાવતા આ શબ્દોથી શ્રી રોનાલ્ડનું હૃદય અહોભાવે ઇલકાઈ ગયું.

તા. ૨૮-૨-૧૯૮૮ના રોજ દૈનિક અખબાર જન્મભૂમિ-પ્રવાસીના પ્રતિનિધિ શ્રીસોમપુરાએ સ્વામીશ્રીને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘આપને ભગવાનનો સર્વપ્રથમ અનુભવ ક્યારે થયો હતો?’

‘પહેલેથી જ એ અનુભૂતિ છે.’ સ્વામીશ્રીએ કહ્યું. શ્રીસોમપુરા માટે આ અણધાર્યો જવાબ હતો. પરંતુ સ્વામીશ્રીનો શાસ્ત્રીય પરિચય એમાં પ્રતિબિંબિત થતો હતો.

તા. ૨-૧૧-૧૯૮૧ના રોજ રાજકોટમાં એક યુવાને સ્વામીશ્રીને પૂછ્યું -

‘આપે ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં છે?’

‘કર્યાં છે ત્યારે તો આનંદ છે. જોયા છે એટલે તો વાત કરીએ છીએ.’ સ્વામીશ્રીએ સાહજિક ઉત્તર આપ્યો.

‘તો આપને ભગવાન તાદૃશ જ છે?’ યુવાને ફરી પાકું કરવા પૂછ્યું.

‘હા, તાદૃશ છે.’ સ્વામીશ્રીએ કહ્યું. પરમાત્મપ્રતીતિનો પ્રભાવ સાંભળનાર સૌએ નિહાળ્યો.

આમ, સ્થિતપ્રજ્ઞ સત્પુરુષોનું હૃદય સદાય પરમાત્મપ્રતીતિથી ઉભરાતું હોય છે. પરિણામે, અનાસક્તિનું વરદાન તેઓને સહેજે જ વરેલું હોય છે.

પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ જામનગરમાં બપોરનું ભોજન લઈ રહ્યા હતા. તે વખતે સાધુ ભગવત્ચરણદાસ સ્વામીશ્રીને કહે - ‘મેં આ આખું મકાન જોઈ કાઢ્યું. બધું જ વ્યવસ્થિત છે, સરસ છે. આપને કેવું લાગ્યું?’

‘અમારે તો બધું સરખું છે. બંગલા શું ને બંગલી શું? ભગવાનની ઈચ્છાથી જે મળે તે સારું જ છે.’ સ્વામીશ્રીએ સ્થિતપ્રજ્ઞતા ભર્યો પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

સ્વામીશ્રી એટલાન્ટામાં (અમેરિકા) બિરાજમાન હતા. એક દિવસ રસોડા વિભાગના સ્વયંસેવકો આજની રસોઈની વાનગીઓથી ભરેલો થાળ લઈને આવ્યા. એક સ્વયંસેવકે સ્વામીશ્રીને પૂછ્યું, ‘બાપા, આમાંથી આપને શું ભાવે?’ સ્વામીશ્રી તરત જ પ્રત્યુત્તર આપતાં કહે, ‘ભગવાન જે જમે તે બધું જ ભાવે. ભગવાનના થાળમાં જે આવે તે જમી લેવું.’

જેણે ખરેખર રામરસ ચાખી લીધો હોય તેમની પાસેથી આવા જ પ્રત્યુત્તરો સાંભળવા મળે.

લંડનમાં એક વાર એક દુકાનમાં સ્વામીશ્રીએ પધરામણી કરી. દુકાનના માલિક હરિભક્તે સ્વામીશ્રીને પૂછ્યું - ‘બાપા, દુકાન ગમી?’ સ્વામીશ્રી કહે - ‘એમાં ગમવાનું શું હોય ? બધું ધૂળનું જ છે. ભગવાન ભજાય એટલું સાચું.’

એક વાર બોચાસણમાં સંતો સ્વામીશ્રીને વીંટળાઈને બેઠા હતા. હળવી વાતો થતી હતી. આજે અહીંના મુકામનો આ છેલ્લો દિવસ હતો. એટલે સાધુ જનમંગલદાસ ઠાવકાઈથી કહે, ‘આપ અહીં આટલું રહ્યા એટલે અહીં સેટ થઈ ગયું હોય. પછી બીજે જવાનું મન થાય?’

‘કેમ ના થાય? બધે સેટ થયેલા જ છીએ ને! થવાનું ક્યાં રહ્યું?’ સ્વામીશ્રી બોલી ઊઠ્યા. પછી ધીરેથી કહે, ‘બધે ભગવાનની કથાવાર્તા-ભજન કરવાનાં છે. એમાં સેટ થયા એટલે સેટ. બાકી રહેવા-કરવામાં સેટ શું થવાનું છે? અમુક જ સ્થાનમાં ફાવે એવી વાત જ નહીં. ભગવાનની કથાવાર્તા-સેવા થાય એટલું જ સુખ, એ જ સેટ થયા, સમજ્યા?’ ‘પરં દૃષ્ટ્વા’માં ઉદ્ઘોષાયેલા પરમાત્મ-સાક્ષાત્કારની બુલંદીના આ પડલા છે.

■ **ઉપસંહાર :** આ રીતે ભગવદ્ગીતાના શબ્દો આપણને ત્યાગ અને વૈરાગ્ય બંનેને જીવનમાં ઘૂંટવાનો આદેશ આપે છે. આપણી સમક્ષ પંચવિષયો, કર્મેન્દ્રિયો, જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણનાં સ્વરૂપો ઉદ્ઘાટિત કરે છે. તેઓની પ્રબળતા દર્શાવી ચેતવે છે અને સંયમની અનિવાર્યતા જણાવે છે. સાથે સાથે ‘પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે’ એમ કહી તેને વશ કરવાની તરકીબ પણ સમજાવે છે. અસ્તુ. ◆

(૨)

પ્રાચીન-અર્વાચીન વારસાનું પ્રતિક : લોસ એન્જલસ મંદિર

જગતના મહાનગરોમાં જેનું નામ પહેલી હરોળમાં છે, એ લોસ- એન્જલસ મહાનગરના ઉપનગર ચિનો હિલ્સની સ્કાયલાઈનમાં, રાજસ્થાનના ગુલાબી પથ્થરમાંથી મહોરી ઊઠેલું અદ્ભુત કલામંડિત મંદિર એક અનેરું આકર્ષણ બની રહ્યું છે. મંદિરના કંઠમાં પુષ્પહાર અર્પણ કર્યો હોય તેમ ચારે બાજુ છવાયેલી હરિયાળી પર્વતમાળા તેની શોભામાં ઉમેરો કરે છે. મંદિરને અડીને જ જતાં ચિનો વેલી હાઈવે પરથી પસાર થતા રોજના લાખો કારચાલકો મંદિરને જોઈને આશ્ચર્યચકિત થાય છે. ચિનો ખીણની આ પર્વતમાળા વચ્ચે વસેલા ચિનો હિલ્સ નગરના ઇતિહાસમાં તાજેતરમાં જ ઉમેરાયેલું આ એક અવિસ્મરણીય અને સ્વાર્ણિમ પૃષ્ઠ છે -

બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિર.

લોસએન્જલસ, ટૂંકમાં એલ.એ.ના ઉપનગર ચિનો હિલ્સ ખાતે પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજે સર્જેલું શિખરબદ્ધ બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિર, ઉત્તર અમેરિકામાં પાંચમું શિખરબદ્ધ બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિર છે. પ્રાચીન વૈદિક હિંદુ સ્થાપત્ય પરંપરા અનુસાર નિર્માણ પામેલું આ મંદિર શિલ્પ-સ્થાપત્ય કલા અને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારાનું એક અદ્ભુત અને અદ્વિતીય નજરાણું બની રહ્યું છે. મંદિરના સર્જક પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું પ્રાચીન ભારતીય સાંસ્કૃતિક વારસાનું આ એક અદ્ભુત પ્રદાન બની રહેશે.

આવો, અહીં નિહાળીએ આ નવજાત મંદિરની કેટલીક આગવી વિશેષતાઓ.

આ બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિર રાજસ્થાનના ગુલાબી પથ્થરથી અને ઈટાલિયન માર્બલના અદ્ભુત સંયોજનથી રચવામાં આવ્યું છે. મંદિરના બાંધકામમાં આશરે ૩૦૦૦ ટન ભારતીય ગુલાબી પથ્થર અને ૨૨૫૦ ટન ઈટાલિયન માર્બલનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિની ગાથા ગાતાં પથ્થરનાં કુલ ૬૬૦૦ કલાત્મક શિલ્પોથી મંદિરની સમગ્ર આભા સૌને આંજી દે છે. મંદિરના આંતર-બાહ્ય ભાગોમાં નકશીઓથી ભરપૂર અને વિવિધ મુદ્રાઓમાં શોભતાં મૂર્તિ-શિલ્પો અહીં નર્તન કરે છે. ઊર્ધ્વગામી હસ્ત સાથે દર્શનાર્થીઓ પર ઉપર આશીર્વાદ વરસાવતી મુદ્રામાં કેટલાંક મૂર્તિ-શિલ્પો ભાવોર્મિઓને ઝંકુત કરે છે. આ મૂર્તિ-શિલ્પોના કલાત્મક સંયોજન વચ્ચે પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓની અદ્ભુત કૃતિઓ કંડારાઈ છે, જે વિવિધ દેવતાનાં વાહન પણ છે. દરેક પ્રાણી કે પંખી કંઈક મર્મ પણ પ્રગટ કરે છે, જેમ કે રાજહંસ એ પ્રભુકૃપાનું પ્રતીક છે, હાથી શુભલક્ષ્મી અને શાકાહારનું પ્રતીક છે. આ ઉપરાંત ભારતીય સંસ્કૃતિનાં કળા, શંખ, સૂર્ય, કમળ વગેરે માંગલિક ચિહ્નો પણ ઠેર ઠેર પથ્થરમાં નીખરી ઊઠ્યાં છે.

સમગ્ર મંદિરનું સ્થાપત્ય ઊભા ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયું છે : જગતી, મંડોવર અને ઘુમ્મટ-શિખર. તો, ધરાને સમતલ પાંચ ભાગમાં વહેંચાયેલું છે : પગથિયાં, પ્રવેશચોકી, પ્રથમ મંડપ, ગૂઢ મંડપ અને પરિક્રમા સાથે ગર્ભગૃહ.

મંદિરની જગતી એટલે કે વિશાળ પ્લેટફોર્મ કલાત્મક નકશીથી શોભે છે. તેમાં ભારતના મહાન ભક્તો-સંતો-આચાર્યોની ૪૦૦ મૂર્તિઓ છે. મંડોવરમાં રામાયણ અને મહાભારતનાં મહાન પાત્રોની હારમાળા છે.

મંદિરનાં ત્રણ મુખ્ય શિખરો અને બે ઉપશિખરો સુંદર નકશી અને સ્વર્ણમંડિત કળાથી ઝગમગે છે. એક વિશાળકાય ઘુમ્મટ સાથે ૧૨ નાની ઘુમ્મટીઓ મંદિરની સ્કાયલાઈનને વધુ પ્રભાવક બનાવે છે. મંદિરની પ્રવેશ ચોકીની બન્ને બાજુ કલાત્મક ઝરૂખાઓ સૌને આકર્ષે છે. તો વળી ઉપશિખરોનાં મંડોવરમાં મદળયુક્ત ગવાક્ષ પણ ખૂબ કલાત્મક છે.

મંદિરનું મુખ્ય બારસાખ અવતારોની સ્મૃતિ કરાવે છે. આગળની રૂપચોકીના સ્તંભો ગણેશની વિવિધ મુદ્રાઓથી અંકિત છે. સમગ્ર મંદિરમાં ૧૨૨ કલામંડિત સ્તંભ છે, જેમાં અંદરના ૮૮ સ્તંભ ઈટાલિયન આરસના છે, અને બહારના ૩૪ સ્તંભ ગુલાબી પથ્થરના છે. દરેક સ્તંભની કલા અને કોતરણી અદ્ભુત છે.

એટલાન્ટા અને ટોરોન્ટોના બી.એ.પી.એસ. મંદિરોની જેમ આ મંદિરને બે ઘુમ્મટ છે. એક પૂર્ણ ઘુમ્મટ અને એક થાળી આકારનો (ટેપર્ડ) ઘુમ્મટ. પ્રથમ ઘુમ્મટમાં કેન્દ્રમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણની સ્વાભાવિક ચેષ્ટામાંથી સ્મરણીય ૧૨ લીલાઓ રૂપકામ દ્વારા શોભે છે. તેની બહારના વર્તુળમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણની રાસલીલાનાં ૩૨ શિલ્પો પણ ખૂબ સુંદર લાગે છે. અને તેની પણ બહારના વર્તુળમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણના મહાન સંતો અને ભક્તોની ૨૪ મૂર્તિઓ શોભે છે. સ્તંભોના રૂપકામમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણના સંતો-ભક્તોની મૂર્તિઓ કંડારેલી છે. વળી, ઘુમ્મટના કેન્દ્રમાં કલાત્મક ઝુમ્મરની જેમ લટકતી પદ્મશિલા ખૂબ આકર્ષક લાગે છે. ઘુમ્મટના વિવિધ કલાત્મક સ્તરો વચ્ચે ૧૬ કંડારેલી મૂર્તિઓ સોહામણી લાગે છે. આ ઘુમ્મટને ફરતા સ્તંભોમાં પણ ભગવાન સ્વામિનારાયણના મહાન હરિભક્તોની મૂર્તિઓ કંડારેલી છે.

મંદિરના ગર્ભગૃહની બારસાખ પણ ખૂબ કલાત્મક છે. મંદિરના મધ્યશિખર તળે કલામંડિત સ્વર્ણિમ સિંહાસનમાં પરબ્રહ્મ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ તેમના અનન્ય સેવક અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાથે બિરાજમાન છે. મૂર્તિઓનાં મનોહર સ્વરૂપો દર્શનાર્થીને આધ્યાત્મિક અંતરમાં આનંદ અને શાંતિનો અનુભવ કરાવે છે. જટિલ કોતરણીવાળું બાંધકામ, સુંદર રીતે કંડારેલી પ્રતિમાઓ અને પ્રતીકોથી ભરપૂર વાતાવરણ ધ્યાન, પ્રાર્થના અને મનની શાંતિ માટે પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે. મધ્યશિખરની જમણી બાજુના ખંડમાં ઘનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિ છે અને ડાબી બાજુના ખંડમાં શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ તથા શ્રી રાધા-કૃષ્ણદેવ બિરાજે છે. મંદિરના આગળના ભાગમાં સ્થપાયેલાં બે ઉપશિખરોમાં શ્રી સીતા-રામ-હનુમાનજી તેમજ શ્રી શિવ-પાર્વતી-ગણેશજી બિરાજે છે.

મંદિરના વિશાળ પ્રવેશચોકીમાં અષ્ટદલ કમળના આકારનો અદ્ભુત ફુવારો વાતાવરણમાં નવીનતા ઉમેરે છે. કમળ પવિત્રતાનું પ્રતીક છે. આ ભવ્ય મંદિરને કારણે આ વિસ્તારનો કુદરતી દેખાવ પણ અતિ સુંદર થઈ જશે. વધારામાં મંદિરને ફરતી પરિક્રમા અને ચિંતન-ધ્યાન માટે પ્રેરણા આપે તેવું હરિયાળું લેન્ડસ્કેપ રચવામાં આવ્યું છે.

સમગ્ર મંદિરના નિર્માણમાં ઠેર ઠેર પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજની પ્રેરણા છવાયેલી છે. તેમના આશીર્વાદ અને કૃપાદૃષ્ટિનો પ્રભાવ સર્વત્ર અનુભવાય છે.

■ મંદિરની પાર્શ્વભૂમાં સમાયેલો ઇતિહાસ

આ મંદિરના નિર્માણની પાર્શ્વભૂમાં એક લાંબી સાધના અને તપસ્યા છે, પશ્ચિમ અમેરિકાના સત્સંગ-ઈતિહાસની એક દીર્ઘ ગાથા છે, જેનાં બીજ આજથી ૩૭ વર્ષ પૂર્વે પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજે રોપ્યાં હતાં.

એ-વર્ષે-હતું-સન ૧૯૭૪નું, મુઝીબર હરિભક્તોથી અમેરિકામાં શરૂ થયેલ બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણીય સત્સંગની નાની એવી શરૂઆત હતી. ત્યારે અમેરિકા પધારીને સ્વામીશ્રીએ યુ.એસ.એ.ના પશ્ચિમ કિનારે સત્સંગ ફેલાવવાનો સંકલ્પ કરીને પ્રયાસ શરૂ કર્યો હતો. સન ૧૯૭૭માં તો સ્વામીશ્રીએ અમેરિકાના ઉત્તર-પૂર્વ કિનારેથી લઈને છેક પશ્ચિમ અમેરિકા સુધીના લગભગ ૧૦,૦૦૦ કિ.મી. કરતાં વધુ લાંબા પટ પર કારમાં ઘૂમીને કઠિન વિચરણ કર્યું હતું. અક્ષર-પુરુષોત્તમ ઉપાસનાના પ્રસારણ માટે તેમનો ઉત્સાહ અનન્ય હતો. તે સમયે તેઓએ ઉત્તર કેલિફોર્નિયાથી દક્ષિણ કેલિફોર્નિયા અને ત્યાંથી નેવાડા વગેરે રાજ્યોમાં પણ ખૂબ વિચરણ કર્યું હતું. તેમના પ્રયંડ પુરુષાર્થ અને પ્રભાવથી કેલિફોર્નિયા અને તેની આજુબાજુનાં રાજ્યો - ઓરેગોન, એરિઝોના, નેવાડા, વોશિંગ્ટન અને આઈડાહોમાં બી.એ.પી.એસ. સત્સંગ ફેલાવવાનો થયો. ત્યાર પછી તો સ્વામીશ્રી આ પ્રદેશમાં અનેક વખત ભક્તોના ભાવ પૂરા કરવા પધાર્યાં.

તેના પરિણામે લોસએન્જલસમાં વ્હીટિયર ખાતે તેમજ સાનહોઝે, સાનફ્રાન્સિસ્કો વગેરે નાનામોટાં નગરોમાં પણ બી.એ.પી.એસ. મંદિરો સ્થપાવાં લાગ્યાં. અને થોડાક જ વખતમાં સ્વામીશ્રીના પ્રભાવથી હરિભક્તોની સંખ્યા એટલી બધી વધવા લાગી કે મંદિરો સાંકડાં પડવાં લાગ્યાં. અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારાના

મહાનગર લોસએન્જલસમાં પણ મંદિરની જગ્યા નાની પડવા લાગી.

સન ૧૯૯૬માં સ્વામીશ્રી ન્યૂયોર્ક પધાર્યા હતા ત્યારે લોસ-એન્જલસ સત્સંગમંડળના અગ્રણી હરિભક્તો અને કાર્યકરો - ભરતસિંહ ઝાલા, જિતુભાઈ મહેતા, કનુભાઈ પરીખ વગેરેએ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવા અંગે સ્વામીશ્રી પાસે આજ્ઞા માંગી હતી. પરંતુ સ્વામીશ્રીએ તેમને તત્કાળ કોઈ જવાબ ન આપ્યો. થોડાં અઠવાડિયાંઓ પછી સ્વામીશ્રી એટલાન્ટા પધાર્યા ત્યારે લોસએન્જલસના અગ્રણી હરિભક્ત અમૃતભાઈને જોતાં જ તેઓને ભરતસિંહ ઝાલા વગેરે હરિભક્તોને બોલાવવા કહ્યું. સૌને એકત્રિત કરીને સ્વામીશ્રીએ તેમને આદેશ આપ્યો : જૂના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાને બદલે નવું મંદિર રચવું છે. સ્વામીશ્રીએ તો એક વિશાળ અને ભવ્ય શિખરબદ્ધ મંદિર રચવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હતો ! માત્ર સંકલ્પ કર્યો એટલું જ નહીં, તેમણે અથાગ પુરુષાર્થ પણ કર્યો. સૌને પોતાના સંકલ્પની જાણ કરીને તેમણે હરિભક્તોને યોગ્ય ભૂમિ શોધવાની આજ્ઞા કરી.

અને જમીનની શોધયાત્રા શરૂ થઈ ગઈ. પરંતુ લોસએન્જલસ જેવા મહાનગર કે તેનાં ઉપનગરોમાં જમીનોની કિંમત જ એટલી ઊંચી હતી કે સૌને મંદિર કેવી રીતે પૂર્ણ થશે તેની આશંકા જાગી ગઈ. આ અંગે જિતુભાઈ મહેતા અને કનુભાઈ પરીખ સ્વામીશ્રીને એટલાન્ટામાં મળ્યા ત્યારે સ્વામીશ્રીએ કહ્યું : 'શાસ્ત્રીજી મહારાજે નાણાં વગર શ્રીજીમહારાજના બળે છ શિખરબદ્ધ મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું. તો આપણે પણ તેમનું બળ રાખવું. હિંમત હારવી નહીં.' સ્વામીશ્રીના આ શબ્દોએ સૌમાં ચેતના જગાવી દીધી. થોડા જ સમયમાં હરિભક્તોએ ૧૩૦ જમીનના ટુકડાની બાતમી એકઠી કરી લીધી. સ્વામીશ્રીની આજ્ઞાથી ડોક્ટર સ્વામી અને મહંત સ્વામીએ તેઓ લોસએન્જલસ પધાર્યા ત્યારે પસંદગીની જમીનોની મુલાકાત પણ લીધી. ૧૯૯૮માં પણ સંતો અને હરિભક્તોએ વિશાળ પાયે જમીનોનું નિરીક્ષણ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. ઉત્તમચરણ સ્વામી અને કૈવલ્યમૂર્તિ સ્વામી અનેક વિસ્તારોમાં ફર્યા. સ્થાનિક હરિભક્તો અમૃતભાઈ, જિતુભાઈ, ગોવિંદભાઈ, નરેન્દ્રભાઈ, પ્રકાશભાઈ, પરેશભાઈ અને ભરતસિંહ તેમજ જી. એમ. પટેલ અને વિનુભાઈ અને શામળ સુથાર વગેરે હરિભક્તો પણ જમીન શોધવામાં ચારે તરફ ધૂમી વળ્યા હતા.

મે, ૧૯૯૮માં ગ્રાન્ડ અને પેટન ઉપનગરો ખાતે જમીન સૌને પસંદ આવી, જે એસ્કો(નિલંબ સંપત્તિ) હેઠળ હતી. સ્વામીશ્રીની પ્રેરણા અનુસાર સત્વરે તે જમીન પર પ્લાન તૈયાર થયા. અરજી સાથે તે રજૂ કરાયા. સિટી ઓફ ચિનો હિલ્સ તરફથી જાહેરનામું બહાર પડ્યું કે એ જમીન ખરીદવા અંગે તેમણે પહેલાં વેચનારનો સંપર્ક કરેલો છે. હવે એક નવી કાયદાકીય ગૂંચની શરૂઆત થઈ રહી હતી. આથી, ઘણી ચર્ચા-વિચારણાના અંતે એવું નક્કી થયું કે, ચિનો હિલ્સ સિટી કાઉન્સિલને આ જમીન માટે હા પાડવી અને આપણે એ જમીનમાંથી ખસી જવું. જોકે ચિનો હિલ્સ નગરપાલિકા બી.એ.પી.એસ. સંસ્થાએ આ જમીન ખરીદવા માટે કરેલ કાર્યવાહીનો ખર્ચ આપવા તૈયાર હતી અને ચિનો હિલ્સમાં અન્ય જમીન વેચાણ આપવા તૈયાર હતી. નગરપાલિકાએ બી.એ.પી.એસ. સંસ્થાને છ જમીનો બતાવી. કોમ્યુનિટી ડેવલપમેન્ટ ડાયરેક્ટર સાથે મળીને વર્તમાન મંદિર ઊભું છે, તે સહિત જુદાં જુદાં સ્થળની મુલાકાત લીધી.

ચિનો હિલ્સની ભૂમિ ઉપરાંત હરિભક્તોએ બ્યુના પાર્કની ભૂમિ પણ જોઈ હતી. બ્યુના પાર્કની આ ૧૫ એકરમાં પથરાયેલી જમીનમાં ૨,૫૦,૦૦૦ સ્ક્વેરફૂટની બંધાયેલી ઈમારતો હતી. આ જમીન સૌને પસંદ પણ આવી. તાત્કાલિક સંસ્થાના પ્લાનિંગ સેલ દ્વારા પ્લાન-ડ્રોઈંગ્સ તૈયાર કરાયા. દરેક વસ્તુ સાચી દિશામાં જઈ રહી હોવાની અનુભૂતિ થઈ. ૨૦૦૦ની સાલમાં લોસએન્જલસમાં પોતાના નિવાસ દરમ્યાન સ્વામીશ્રીએ પણ આ ભૂમિ પર પધરામણી કરી હતી. જમીનના પ્રત્યેક ખૂણાની મુલાકાત લીધી. અને ૪૫ મિનિટ ગાળી છેવટે નિર્ણય લેવાયો કે આ જમીન આપણા માટે યોગ્ય રહેશે નહીં.

૧૯૯૬થી હરિભક્તોએ પસંદગીની જમીન માટે ઘણા પડકારોનો સામનો કર્યો હતો. એક તો ખાલી પડી રહેલી મોટી જમીની અછત; બીજું, ઊંચી કિંમતો; ત્રીજું, જમીનના ધાર્મિક ઉપયોગ માટે જટિલ વિવિધ કાયદાકીય પ્રક્રિયાઓ; ચોથું, ભારતીયોની સંખ્યા વધુ હોય તેવો વિસ્તાર; પાંચમું, શહેરના મુખ્ય માર્ગ પર કે તેથી નજીક જમીનનું સ્થળ; વગેરે વગેરે અનેક પાસાંઓની જમીનની પસંદગીમાં મહત્વની ભૂમિકા હતી. તેના કારણે ખૂબ જ પ્રયાસ કરવા છતાં વારંવાર નિષ્ફળતા મળતી હતી. છતાં સંતો અને હરિભક્તોએ શ્રદ્ધા ગુમાવી નહીં. વળી, જમીનો શોધવામાં સૌએ પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો. અંતે ચિનો હિલ્સ નગરમાં સ્વામીશ્રીને જુદી જુદી પાંચ જમીનો બતાવવામાં આવી. છેલ્લે ચિનો વેલી હાઈ-વે પર આવેલી ભૂમિ પર સ્વામીશ્રી પધાર્યા, ભૂમિને જોતાં જ સ્વામીશ્રીની આંખમાં કંઈક ચમક આવી ગઈ. મંદિર માટે પૂર્વે સ્વામીશ્રીએ કેટલીયે જમીનો નીરખી હતી, પરંતુ આ એવી પ્રથમ ભૂમિ હતી જ્યાં તેઓ કારમાંથી નીચે ઊતર્યા, જમીન ઉપર પુષ્પો પધરાવ્યાં અને ધૂન કરી. પહેલી નજરે જ જમીન પર સ્વામીશ્રીની પસંદગી ઊતરી ગઈ હતી. આ ભૂમિ પર તેઓના આશીર્વાદ વરસી ગયા. તેઓએ સંકલ્પ કર્યો કે અહીં ભવ્ય શિખરબદ્ધ મંદિર થશે અને હજારો લોકોને અહીંથી આધ્યાત્મિક પ્રેરણાઓ મળશે.

હજુ તો જમીનની કાયદાકીય કાર્યવાહી આગળ ચાલે તે પહેલાં તો સ્વામીશ્રીએ સ્થાનિક હરિભક્તોને આ ભૂમિની નજીકમાં ઘર લેવાની અને વેપાર-ઉદ્યોગની ખરીદી કરવાની ભલામણ કરવા માંડી. જોકે પસંદ કરાયેલી જમીન ખરીદવાની કાર્યવાહી સરળ નહોતી. આ જમીનના માલિક-કુટુંબના ઘણા બધા સભ્યો હતા અને તેના કારણે જમીન ખરીદીની પ્રક્રિયામાં ગૂંચવણ સર્જાઈ હતી. દરેક સભ્યના મતે જમીનની કિંમત અને જમીન ખરીદવાની શરતો જુદી જુદી હતી. જમીનનો અંતિમ કરાર થયો તે પહેલાં બી.એ.પી.એસ. સંસ્થા વતી પ્રકાશભાઈ અને જમીનના માલિકો વચ્ચે લગાતાર બે વર્ષ સુધી વાટાઘાટો ચાલી હતી. ત્રીજી અને આખરી વાટાઘાટના અંતે જૂન, ૨૦૦૨માં નગરપાલિકાને પ્લાનની મંજૂરી માટે અરજી કરવામાં આવી. હજુ આગળ ઘણા પડકારો માથું ઊંચકશે તેવી શક્યતાઓ વચ્ચે મંજિલનો માર્ગ સરળ નહોતો.

તેમાં સૌથી કઠિન સમસ્યા એ હતી કે ચિનો હિલ્સની નગરપાલિકા જે રાજ્યમાં આવતી હતી તે કેલિફોર્નિયા રાજ્યની સરકારના કેટલાક આદેશોનું સ્થાનિક નગરપાલિકાએ ઉલ્લંઘન કર્યું હતું. વાસ્તવમાં મંદિર માટે જે જમીન ખરીદવામાં આવી હતી તે રહેણાકનાં મકાનો માટે ફાળવવામાં આવી હતી. તેના કારણે રાજ્ય સરકાર અને નગરપાલિકા વચ્ચે કાનૂની લડાઈ લાંબી ચાલે તેમ હતી, એટલું જ નહીં, નગરપાલિકાની હાલત પણ કફોડી થઈ શકે તેમ હતી. સૌને ચિંતા થઈ કે ફરીથી નવી જમીન માટે પ્રયાસો શરૂ કરવા પડશે. એટલે કે એકઠો ફરીથી ઘૂંટવો પડશે. પરંતુ સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદ અને તેમની કૃપાથી રાજ્ય સાથેની સમસ્યાનો ઉકેલ નગરપાલિકાના કર્મચારીઓને મળી આવ્યો. અને જમીન સંપાદનની પ્રક્રિયા આગળ વધી.

એક પરીક્ષામાંથી માંડ બહાર નીકળ્યા અને હાશ થઈ ત્યાં તો બીજી પરીક્ષા આવી ગઈ. જમીનની પ્રક્રિયા ત્રણ સોપાનમાં થવાની હતી. સૌપ્રથમ નગરપાલિકાના સ્ટાફ દ્વારા સમગ્ર પ્રોજેક્ટ અને જમીનની સમીક્ષા થાય. તે પછી શહેરના પ્લાનિંગ કમિશનને આગળની કાર્યવાહી કરવા સોંપે. અને આખરી નિર્ણય માટે તે સિટી કાઉન્સિલ પાસે જાય. નગરપાલિકાના સ્ટાફ સમીક્ષા કરીને સંમતિ આપી દીધી. પ્લાનિંગ કમિશનને પોતાનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું, ત્રીજા સોપાનરૂપે હવે પબ્લિક હિયરિંગ થવાનું હતું. પરંતુ હિયરિંગના એક કલાક પહેલાં જ કાર્યકર્તા હરિભક્તો ઉપર ફોન આવ્યો કે નગરપાલિકાના સ્ટાફથી મંદિરની

ઊંચાઈ બાબતે ધ્યાન અપાયું નહોતું. માટે ઊંચાઈ અંગે નવેસરથી વિચારણા કરવી પડશે. ઊંચાઈનો પ્રશ્ન ઊભો થયો હોવા છતાં સ્વામીશ્રીની પ્રેરણાથી હરિભક્તોએ નક્કી કર્યું કે હિયરિંગ વખતે હાજર રહેવું. અને ચમત્કાર થયો. હિયરિંગમાં ઊંચાઈના મુદ્દાને બાદ કરતાં મંદિરની તરફેણમાં ચાર વિરુદ્ધ શૂન્ય મતથી નિર્ણય આવતાં હરિભક્તો ખુશીમાં જૂમી ઊઠ્યા હતા.

તેમ છતાં ઊંચાઈનો પ્રશ્ન ચીનની દીવાલની જેમ ઊભો હતો. પ્લાનિંગ કમિશનના બીજા હિયરિંગ દરમ્યાન નગરપાલિકાના સ્ટાફે ઊંચાઈના પ્રશ્નનો ઉકેલ દર્શાવ્યો કે નગરપાલિકાની સંહિતામાં સુધારો થવો જોઈએ. અને તે સુધારો ૪ વિરુદ્ધ ૧ મતથી મંજૂર પણ થઈ ગયો. સંહિતામાં સૂચિત સુધારાને કારણે જરૂરી ઊંચાઈ સાથે મંદિર બાંધવાનું હવે શક્ય હતું. પરંતુ સૂચિત સંહિતા સુધારાને સિટી કાઉન્સિલની મંજૂરીનું વિઘ્ન બાકી રહ્યું હતું. પરંતુ સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદથી સૌને હિંમત હતી.

સિટી કાઉન્સિલના હિયરિંગ માટે તા. ૧૨મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ નક્કી થઈ હતી. કાર્યવાહી આગળ વધવા લાગી. પરંતુ હિયરિંગના થોડા દિવસ પહેલાં જ વધુ એક પડકાર ઊભો થયો. એક સ્થાનિક રહેવાસીએ વિરોધ દર્શાવ્યો કે અહીં મંદિર થવાથી ખૂબ મોટી સંખ્યામાં માણસો ઊમટી પડશે, જેને કારણે અનેક સમસ્યાઓ ઊભી થશે. નગરપાલિકા ખુલાસો માંગતી હોવાને કારણે વળી હિયરિંગ મુલતવી રખાયું. વળી, ચિનો હિલ્સ નગરના નાગરિકો અને નગરપાલિકાના સ્ટાફે ખોળી કાઢ્યું કે લંડન વગેરે અન્ય શહેરોનાં બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિરોમાં વિપુલ પ્રમાણમાં હરિભક્તો ઊમટે છે. આથી, નગરપાલિકા વધુ માહિતી, વિશ્લેષણ, નિરૂપણ, ખુલાસાઓ અને ટ્રાફિક સમસ્યાઓ વગેરેમાં ઊંડી ઊતરવા લાગી. કેટલાક સ્થાનિક લોકોએ મંદિરના પ્રોજેક્ટનો વિરોધ કરવા એક સંગઠન રચ્યું અને તેણે મંદિર કરવાની અહીં પરમિશન ન મળે તે માટે ઝુંબેશ આદરી.

વિરોધનું પ્રમાણ વધવા છતાં અને અનેક વિલંબ છતાં એક વર્ષ પછીની તારીખ હિયરિંગ માટે નક્કી કરવામાં આવી. આ હિયરિંગ પોતે જ એક મોટો અવરોધ હતું. આશરે ૧૫૦૦ લોકો હિયરિંગ વખતે હાજર રહ્યા અને તે મધરાતના ૧-૩૦ વાગ્યા સુધી ચાલ્યું ! સતત સાડા સાત કલાક સુધી ચાલેલા આ લાંબા હિયરિંગમાં વિરોધીઓની સંખ્યા વધારે અને સંગઠિત હતી. હિયરિંગ દરમ્યાન તેઓ તેમના પ્રતિભાવ મોટા અવાજે આપતા હતા. તેઓ એટલા મજબૂત હતા કે હરિભક્તો માટે હવે પ્રાર્થના સિવાય કોઈ ઈલાજ બાકી ન હતો. અને ખરેખર સૌની પ્રાર્થનાથી સ્વામીશ્રી ત્યાં જાણે પ્રત્યક્ષ ઉપસ્થિત થયા હોય એવું જ સૌને અનુભવાયું. હિયરિંગના વોટિંગ વખતે સૌનાં આશ્ચર્ય વચ્ચે તેમની દિવ્ય કૃપાથી ઊંચાઈ સિવાયની તમામ બાબતો ઊકલી ગઈ !

પરંતુ આ હિયરિંગમાં સૌને લાગ્યું કે ચિનો હિલ્સમાં વસતાં નાગરિકોનાં હૈયે ખોટી વાતો ઘર કરી ગઈ છે. તેમને સાચું સમજાવવું જોઈએ. આ માટે ચિનો હિલ્સ નગરમાં વસતા થોડા હરિભક્તો પૈકી રોકેશભાઈ, હર્ષદભાઈ, ગોવિંદભાઈ, ભરતસિંહ વગેરે સ્થાનિક પરિવારોને મળવા લાગ્યા. એ માટે જુદા જુદા કાર્યક્રમો આયોજિત કરવામાં આવ્યા. સ્થાનિક વર્તમાન પત્રોમાં મંદિર વિષેની સાચી માહિતી પણ પ્રસારિત કરવામાં આવી.

સન ૨૦૦૩-૦૪માં વધતા વિરોધની સામે હરિભક્તોએ ધીરજપૂર્વક પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. કિશોર, કિશોરીઓ, યુવકો અને મહિલાઓએ ઘરે ઘરે ફરીને મંદિરના સમર્થન માટે લોકોને સાચું સમજાવીને સહીઓ એકત્રિત કરી. કેટલાકે આ સ્વયંસેવકોનું અપમાન કર્યું અને તિરસ્કાર કર્યો. તેમ છતાં તેમણે પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રીનાં પ્રેરક વચનોને કેન્દ્રમાં રાખીને પોતાની સેવા ખંતપૂર્વક ચાલુ રાખી.

ખરેખર મંદિર માટે જરૂરી ઊંચાઈની પરમિશન ન મળે તો અહીં શિખરબદ્ધ મંદિર કરવું કે કેમ ? કેટલાક હરિભક્તો આવી અવઢવમાં હતા. પરંતુ સ્વામીશ્રીનો નિર્ણય હતો કે મંદિર આ ભૂમિ પર જ રચવું છે. અને ઊંચાઈની પરમિશનનો પ્રશ્ન હોવા છતાં સ્વામીશ્રીની આજ્ઞા અનુસાર અહીં જરૂર પૂરતી પરમિશન મેળવીને બાંધકામ શરૂ પણ કરી દેવામાં આવ્યું. સન ૨૦૦૭માં સ્વામીશ્રી ચિનો હિલ્સ પધાર્યા ત્યારે તેમણે હરિભક્તોને બળ આપતાં ઉચ્ચાર્યું હતું કે 'કોન્ટ્રાક્ટર કોન્ટ્રાક્ટરનું કામ કરશે, કારીગરો કારીગરનું કામ કરશે અને ભગવાન ભગવાનનું કામ કરશે અને અહીં ભવ્ય ગગનચુંબી મંદિર બનશે.' સ્વામીશ્રી આ ભૂમિ પર ચ્યાનારા મંદિરને જાણે અગાઉથી નીરખી રહ્યા હતા.

સ્વામીશ્રીની પ્રેરણા અનુસાર આ વિશાળ મંદિર-પરિસરમાં પરંપરાગત શૈલીની કલામંડિત કાષ્ઠ હવેલી, વિશાળ સભાગૃહ અને બાળ-યુવા પ્રવૃત્તિના વર્ગખંડો પણ બની ગયા. સૌને ખૂબ આશ્ચર્ય થતું હતું કે હજુ તો મંદિરનો પાયો પણ નખાયો નહોતો ત્યારે સ્વામીશ્રીએ ૨૦૦૭માં અહીં પધારીને ભવિષ્યમાં થનારા મંદિર માટે મૂર્તિઓની વેદોક્ત પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી દીધી ! મૂર્તિઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા પછી તેની નગરયાત્રા નીકળી, ત્યારબાદ યજ્ઞ થયો અને ત્યારબાદ સ્વામીશ્રીએ પોતાનાં કરકમળો દ્વારા જ મંદિરનો શિલાન્યાસવિધિ કર્યો ! કંઈક વિલક્ષણ ક્રમમાં આ વિધિ આચરીને સ્વામીશ્રી આવનારા ભવ્ય મંદિરનો ઉજ્જવળ સંકેત આપી રહ્યા હતા.

૨૦૦૭માં સ્વામીશ્રીની પ્રેરણાથી અહીં સત્સંગસભા શરૂ થઈ ગઈ. હરિભક્તોએ ચિનો હિલ્સ ખાતે રવિવારની સભામાં નિયમિત આવવાનું શરૂ કર્યું તેનાથી કાર્યકરોનો ઉત્સાહ વધી ગયો અને ઊંચાઈની મંજૂરી મેળવવા કટિબદ્ધ થયા. ફરીથી વિવિધ પ્રયાસોનો દોર શરૂ થયો. સ્થાનિક રહીશોને મંદિરની સમજ આપવા માટે ૪૦ વ્યક્તિ બેસી શકે તેવા ૧૫ ઓપનહાઉસ બનાવવામાં આવ્યા. અહીં દૈન્ય-શ્રાવ્ય રજૂઆતો, પ્રશ્નોત્તરી, ગાઈડેડ ટુર અને મહાપ્રસાદ વગેરે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. સ્વયંસેવકોએ એ માટે ખૂબ પુરુષાર્થ કર્યો. તો બીજી તરફ સત્સંગીઓ પોતાના પાડોશીઓનો સંપર્ક કરતા હતા. સ્વયંસેવકોએ સ્થાનિક જાહેર સમારંભોમાં જવાનું શરૂ કર્યું, સિટી હોલની મિટિંગોમાં તેઓ ઉપસ્થિત રહેવા લાગ્યા, વ્યક્તિગત રીતે સ્થાનિકોનો ફોન-ઈમેઇલ વગેરે દ્વારા સંપર્ક કરવા લાગ્યા, મંદિરની સમજણ આપતી પત્રિકાઓનું વિતરણ કરવા લાગ્યા, અને મંદિરનો મહિમા કહેવા લાગ્યા. સૌને સ્વામીશ્રીનાં આશીર્વાચનોમાં વિશ્વાસ હતો. અને પરિણામે હરિભક્તોના આ જબરદસ્ત જાગૃતિ અભિયાનની એવી અસર થઈ કે ૨૦૦૪માં જે વ્યક્તિઓ મંદિર પ્રોજેક્ટનો વિરોધ કરતી હતી તે પ્રોજેક્ટને ટેકો આપવા લાગી. તેણે પોતાની વેબસાઈટ ઉપર પણ મંદિરની માહિતી મૂકી દીધી.

બીજી તરફ બી.એ.પી.એસ. સંસ્થા દ્વારા ચાલતી વોકેથોન, અન્ન વિતરણ, રક્તદાન યજ્ઞ, શૈક્ષણિક મેળા વગેરે સમાજલક્ષી ચેરિટેબલ પ્રવૃત્તિઓથી લોકોના મન પર ઘણી ઉમદા છાપ વિકસી હતી.

એક તરફ આવી અનિશ્ચિતતા હતી, તો બીજી તરફ સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદથી નિશ્ચિંતતાપૂર્વક, ભારતમાં મંદિરની નિર્માણ પ્રવૃત્તિના ભાગરૂપે રાજસ્થાનના ગુલાબી પથ્થર અને ઈટાલિયન આરસનું ઘડતર કામ ધમધમતું ચાલી રહ્યું હતું. બી.એ.પી.એસ. સંસ્થાના પ્લાનિંગસેલ દ્વારા અક્ષયમુનિ સ્વામી અને સંજયભાઈ પરીખના નિદર્શનમાં તેનું સંચાલન થઈ રહ્યું હતું.

સન ૨૦૧૧ના મધ્યમાં મંદિરની ઊંચાઈ અંગે હિયરિંગ કરવા સિટી કાઉન્સિલ દ્વારા એક ખાસ પ્લાનિંગ કમિશનની રચના કરવામાં આવી. સૌનાં આશ્ચર્ય

વચ્ચે હિયરિંગ દરમ્યાન કોઈએ ઊંચાઈ વિશે વિરોધ ન કર્યો અને કમિશનની સર્વસંમતિથી મંદિરની ૭૮ ફૂટ ઊંચાઈને સ્વીકારી લેવામાં આવી. આ ચુકાદો સાંભળતાં જ હરિભક્તો આનંદવિભોર થઈ ગયા. તેમને લાગ્યું કે, આ સંઘર્ષનો હવે અંત આવી રહ્યો છે.

જોકે સિટી કાઉન્સિલ સમક્ષ હિયરિંગની પ્રક્રિયા બાકી રહી હતી. ૯મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૧ના રોજ બાંધકામ અંગેનો આખરી નિર્ણય આવવાનો હતો. એ સૌથી મોટી અને કપરી કસોટી હતી. સ્વામીશ્રીએ ઠાકોરજી સમક્ષ પ્રાર્થના કરીને સૌને આશીર્વાદ આપ્યા હતા કે, શ્રીજીમહારાજ આ કાર્યમાં ભળશે અને પરમિશન મળી જશે. આખરે કટોકટીનો એ દિવસ આવી પહોંચ્યો. કાઉન્સિલના પાંચ સભ્યોમાંથી ફક્ત બે જ સભ્યો મંદિરના પ્રોજેક્ટને સમર્થન આપી રહ્યા હતા. બીજા સભ્યો મંદિરના સમર્થનથી વિરુદ્ધ હતા. ૨૦૦૪માં સિટી કાઉન્સિલના જે સભ્યોએ પ્રોજેક્ટનો વિરોધ કર્યો હતો તેમાંથી ત્રણ સભ્યો આ સિટી કાઉન્સિલમાં મુખ્ય હતા. સૌને તેની ખૂબ ચિંતા હતી. સ્થાનિક સંતો અને હરિભક્તોએ ફોન દ્વારા સ્વામીશ્રીને પ્રાર્થના કરીને પરિસ્થિતિ જણાવી. સ્વામીશ્રીએ ફરીથી આશીર્વાદ આપીને સૌને ખૂબ બળ આપ્યું.

હિયરિંગની રાત્રે હિયરિંગને પ્રત્યક્ષ નિહાળવા માટે હકડેઠઠ મેદની ઉપસ્થિત હતી. અને અહીં હાજર નહીં રહી શકેલા હજારો લોકો વેબકાસ્ટિંગમાં જીવંતપ્રસારણ દ્વારા હિયરિંગની પ્રક્રિયાને જોઈ રહ્યા હતા. સર્વે સત્સંગીઓ પણ મંદિરમાં એ જીવંત પ્રસારણને ચિંતાગ્રસ્ત ચહેરે નિહાળી રહ્યા હતા. સૌને એ વાતનું ખૂબ જ આશ્ચર્ય થતું હતું ચિનો હિલ્સ નગરનો એક પછી એક નાગરિક ઊભો થઈને ઉત્સાહથી સિટી કાઉન્સિલ સમક્ષ મંદિરના પ્રોજેક્ટને સમર્થન આપી રહ્યો હતો. ફક્ત એક જ વ્યક્તિ સમર્થનમાં નહોતી, જેના પર લક્ષ્ય આપવામાં ન આવ્યું. સ્થાનિક રહીશોએ પોતાનાં મંતવ્યો રજૂ કર્યા બાદ હવે કાઉન્સિલના સભ્યોનો વારો હતો. ચિનો હિલ્સના મેયરે બોલવાની શરૂઆત કરી ત્યારે સૌને આશ્ચર્ય થયું કે, તેમણે શિકાગો, હ્યુસ્ટન અને એટલાન્ટા વગેરે મહાનગરોમાં રચાયેલાં બી.એ.પી.એસ. મંદિરોની છાપ વિશે જે તે શહેરોના મેયરોનો સંપર્ક કરીને પૂરતી માહિતી એકત્રિત કરી લીધી હતી. મેયરે ખૂબ વિશ્વાસ સાથે સૌને જણાવ્યું કે, ‘મેં વિવિધ શહેરોના મેયરોને બી.એ.પી.એસ. મંદિરની શહેરને શું અસર થાય છે તે અંગે પૂછ્યું તો તેની વિરુદ્ધમાં બોલવા માટે એ તમામ મેયરો પાસે કોઈ શબ્દ નહોતો, ઊલટું તેમણે મંદિરના પ્રભાવ વિશે આશ્ચર્યકારક વાતો કરી છે. અને એક મેયરે તો ત્યાં સુધી જણાવ્યું કે શિખર વગરનું મંદિર એટલે રસોડા વગરના ઘર જેવું લાગે.’ મેયરના આ ઉદ્ગારોનો જબરદસ્ત પ્રભાવ પડ્યો. ત્યારબાદ કાઉન્સિલના અન્ય સભ્યોએ પણ પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો. અને સૌ અતિ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા કે ૧૦૦ ટકા સર્વાનુમતે મંદિરની ઊંચાઈ ૭૮ ફૂટ રાખવાની મંજૂરી મળી ગઈ ! આ ચુકાદો જાહેર થતાં જ સત્સંગ હોલમાં બેઠેલી પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ઊછળી ઊછળીને પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો. કાઉન્સિલની મિટિંગ રાત્રે ૧૦-૩૭ વાગે સમાપ્ત થઈ, પરંતુ હરિભક્તોની સ્મૃતિમાં આ ક્ષણ હંમેશા માટે અંકિત થઈ ગઈ. વર્ષોના સંઘર્ષ બાદ ઈચ્છા મુજબનું મંદિરનું નિર્માણ કરવાનો આ હરખ હતો. સ્વામીશ્રીનાં વચનોનો સાક્ષાત્કાર થયાનો સૌને અનહદ આનંદ હતો.

અને વીજળી વેગે મંદિર-નિર્માણની પ્રવૃત્તિ ધમધમવા લાગી. સાડઝીસ વર્ષના સ્વામીશ્રીના કઠોર પરિશ્રમ પછી જોતજોતાંમાં ઉત્તર અમેરિકામાં પાંચમા શિખરબદ્ધ બી.એ.પી.એસ. મંદિરનું નિર્માણ સંભવિત બન્યું. અનેક અવરોધો વચ્ચે હરિભક્તોએ શ્રદ્ધાપૂર્વક લાંબા સમય સુધી ખૂબ જહેમત ઉઠાવી. મંદિર માટે યોગ્ય જમીનની શોધયાત્રાથી લઈને અનેક સંજોગોમાં હરિભક્તોની શ્રદ્ધાની ચકાસણી થઈ. તને-મને-ધને સમર્પિત થઈને પશ્ચિમ યુ.એસ.એ.ના હરિભક્તો શ્રદ્ધા અને ધીરજની કસોટીમાંથી હેમખેમ પાર ઊતર્યા. પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રીનો દિવ્ય પ્રભાવ અને કેલિફોર્નિયામાં સુંદર શિખરબદ્ધ મંદિર ઊભું કરવાના તેઓના સંકલ્પની વિજયગાથા ગાતું મંદિર ગગનમાં ધજાઓ ફરફરાવી રહ્યું છે. આવનારાં સંકરો વર્ષો સુધી આ મંદિર ભારતીય સંસ્કૃતિની, ભગવાન સ્વામિનારાયણના દિવ્ય સંદેશની ગાથા ગાતું રહેશે. વિરલ ગુરુ પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ અને વિરલ શિષ્યોનો ભાવસભર આ પ્રયાસ ભારતીય સંસ્કૃતિના ઈતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય બની રહેશે. ◆

(૩)

આરતી : આર્દ્રતા સાથે પ્રેમપૂર્વક થયેલી પ્રાર્થના

એકવીસમી સદીમાં ભૌતિકવાદ ચરમસીમાએ પહોંચ્યો છે તેવા સમયે પણ, ભારતનાં લાખો ગામડાંઓ અને ઘરોમાં પરોઢિયે મંજુલ ઘંટડીઓ ગુંજે છે અને આરતીની લહેર સમગ્ર દેશમાં ફરી વળે છે. કહોને કે ભારતની સવાર આરતીથી ઊઘડે છે, અને સાંજ પણ આરતીથી આથમે છે. ઉષા કે સંધ્યાની લાલિમા આરતીની જ્યોતથી ભારતને વધુ ઉજ્જવળ બનાવે છે. રોજ સવાર-સાંજ અહીં ઝાલર, શંખ, ઘંટ કે નગારાનો નાદ સંભળાય છે, વાતાવરણમાં અનેરી દિવ્યતા ઊભરાઈ ઊઠે છે અને ભક્તો પ્રભુ સમીપે દોડી જાય છે.

કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી સુધી અને આસામથી સોમનાથ સુધી સમગ્ર ભારતવર્ષ આરતીને માણે છે; દિવ્ય ધ્વનિ, દિવ્ય પ્રકાશ અને દિવ્ય દર્શનના ત્રિવેણી સંગમમાં મહાલે છે.

શું છે આ આરતી ?

આરતી એટલે પ્રભુની આર્દ્રભાવે કરાયેલી પ્રાર્થના.

ભગવાનનાં અંગેઅંગનાં દર્શનથી ભક્તનું હૃદય ભાવથી ભીંજાઈ ઊઠે છે અને ભક્ત ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિમાં લીન થઈ જાય છે.

ભગવાનનાં દિવ્ય દર્શન-સ્તુતિનો અદ્ભુત અવસર એટલે આરતી.

આરતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિમાં બે શબ્દો છે : આ+રતિ. ‘આ’ એટલે સંપૂર્ણ અને ‘રતિ’ એટલે પ્રેમ. વિદ્વાનો તેનો અર્થ કરે છે : આસમન્તાત્ રતિઃ. એટલે કે ‘હે ભગવાન, મારો સંપૂર્ણ પ્રેમ માત્ર આપને વિશે જ રહ્યો’ - આ ભાવથી થતી પ્રાર્થના એટલે આરતી. સંસ્કૃતમાં આ જ ભાવ સાથે આરતી માટે ‘આરાર્તિક’ શબ્દ પ્રયોજવામાં આવ્યો છે.

આરતી દરમ્યાન આર્તનાદ સાથે થયેલી આપણી યાચનાઓ ભગવાન સ્વીકારે છે અને આપણને દુઃખમુક્ત કરે છે. ભગવાન સાથેના આપણા જોડાણમાં આરતી મહત્વનો ફાળો આપે છે. અને એટલે જ આપણી દૈનિક સાધનામાં એનું સ્થાન અનેરું છે.

આરતીનો ઉદ્ભવ

ભારતીય ભક્તિ પરંપરામાં પાંચરાત્ર આગમોના આચાર્યોએ આરતીની પ્રણાલીને સવિશેષ વિકસાવી છે. પરંતુ તેનું મૂળ પ્રાચીન ભારતીય યજ્ઞ પરંપરા સાથે સંકળાયેલું છે. યજ્ઞવિધિમાં જે કાર્ય યજ્ઞકુંડ બનાવીને કરવામાં આવતું હતું તે આરતીમાં દીવેટ પ્રગટાવીને કરવામાં આવે છે. યજ્ઞ સમર્પણનું પ્રતીક છે. તેમ આરતી પણ સમર્પણની ભાવના વ્યક્ત કરે છે.

કેટલાક વિદ્વાનો આરતીને હજારો વર્ષ જૂનાં મંદિર-સ્થાપત્યો સાથે સાંકળે છે. પ્રાચીન કાળમાં મહદ્ અંશે મંદિરોનાં ગર્ભગૃહો ગુફા જેવાં ઊંડાં અને પ્રકાશરહિત બનતાં હતાં. ગર્ભગૃહ બધી બાજુએથી બંધ રહેતાં હોવાથી, અંદર પ્રકાશના અભાવને લીધે, ગર્ભગૃહની અંદર ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં ઘણી અડચણ પડતી હતી. વળી, ગર્ભગૃહમાં સતત દીવો પ્રગટાવી રાખવાનું પણ અનુકૂળ નહોતું. તેથી દર્શનાર્થીઓ આવે ત્યારે તેમને ભગવાનનાં અંગેઅંગનાં દર્શન કરાવવા દીવાની જ્યોત પ્રગટાવી તેને અંગેઅંગ પર ફેરવવામાં આવતી. કાળક્રમે એના સમય નિશ્ચિત થયા. અને ધીમે ધીમે આરતી એક મહત્વની વિધિ તરીકે અસ્તિત્વમાં આવી.

એક પ્રાચીન ભારતીય સ્વાગત પરંપરા તરીકે પણ આરતી પ્રચલિત હતી. આંગણે આવેલા અતિથિઓના સત્કારમાં આરતી ઉતારવાની પ્રથા આજે પણ દક્ષિણ ભારતીયોમાં ઘણે સ્થળે જીવંત છે. એટલે જ, પ્રાચીન ભારતીય પૂજા-પદ્ધતિમાં પ્રભુની રાજોપચાર પૂજાવિધિનું મહત્વ અનેરું રહ્યું છે, તેમાં આરતીનું ખૂબ મહત્વ રહ્યું છે. અનંતકોટિ બ્રહ્માંડોના અધિરાજ પરબ્રહ્મની સોળ ઉપચારોથી થતી ‘રાજોપચાર પૂજાવિધિ’માં, પ્રભુને વધાવવાના એક ઉપચાર તરીકે કરવામાં આવતી આરતી, હિંદુઓની સૌથી વધુ પ્રિય ધાર્મિક વિધિ બની રહી છે. આરતી રાજોપચાર વિધિથી એક સ્વતંત્ર વિધિ તરીકે પણ ખૂબ મહત્વની બની રહી છે. ભક્તો પ્રત્યેક પૂજાવિધિમાં પરમાત્માનું આહ્વાન કરીને મોંઘેરા મહેમાન તરીકે તેમનું સ્વાગત દીપમાળા પ્રગટાવીને આરતી ઉતારે છે.

આરતીને ‘નિરાજન’ પણ કહે છે. આરતી દરમ્યાન ભક્ત પણ જાણે-અજાણે પોતાના અંતઃશત્રુઓ સામે વિજયી થવા માટે તથા શુદ્ધિ, પુષ્ટિ અને રક્ષા માટેનું અખૂટ બળ મેળવે છે.

આરતી : સમર્પણની સાધના

પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશની આપણને પરમાત્માએ ભેટ આપી છે. પરમાત્માના આપણી ઉપરના આ ઋણને સંભારીને આ પંચભૂતોની ભેટ ભગવાનને ચરણે ધરવા આરતીમાં તે તે તત્ત્વો વિવિધરૂપે પ્રયોજાયેલાં છે.

શંખ-ઝાલર-નગારાનો નાદ એ આકાશનું પ્રતીક છે.

ધૂપ એ વાયુનું પ્રતીક છે.

જ્યોત તેજતત્ત્વ અભિવ્યક્ત કરે છે.

શંખ જળતત્ત્વ તેમજ નમસ્કાર તથા દંડવત્ પ્રણામ પૃથ્વી-તત્ત્વના પ્રતીક રૂપે વ્યક્ત થાય છે. આ પાંચેય તત્ત્વો પરમાત્માને અર્પણ કરવાની ભાવનાથી ભક્તો આરતી ઉતારે છે. વળી, આરતી ઉતારનાર ભક્ત આ પંચતત્ત્વોના પ્રતીકરૂપે પોતાના પંચભૂતના દેહને પ્રભુચરણોમાં સમર્પિત કરવાનો ભાવ કેળવે છે. આ ઉપરાંત, પંચ પ્રાણથી બનેલા સમગ્ર વ્યક્તિત્વને પરમાત્માનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરવાનો ભાવ પણ આરતીમાં અંતર્નિહિત રહેલો છે.

આથી, સામાન્ય રીતે, ઉપરોક્ત બંને ભાવનાઓ સાથે આરતીમાં પાંચ દિવેટ રાખવામાં આવે છે.

આરતી અને સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય

પરબ્રહ્મ ભગવાન સ્વામિનારાયણ અખિલ ભારતની પદયાત્રા કરીને ગુજરાતમાં પધાર્યા ત્યારે સદ્ગુરુ રામાનંદ સ્વામીના આગ્રહથી તેઓએ દીક્ષા અને ધર્મધુરા અંગીકાર કરી. ૨૧ વર્ષીય ભગવાન સ્વામિનારાયણે રામાનંદ સ્વામીના દેહત્યાગ પછી સમાધિ પ્રકરણ ચલાવ્યું ત્યારે રામાનંદ સ્વામીના પીઠ શિષ્ય મુક્તાનંદ સ્વામીને તે અજુગતું લાગ્યું. આથી, નવદીક્ષિત નવયુવાન ભગવાન સ્વામિનારાયણને ઠપકો આપવા માટે તેઓ કાલવાણી ગામે પહોંચ્યા. અહીં ખાખરાના વનમાં રામાનંદ સ્વામીએ તેમને દિવ્ય દેહે દર્શન આપીને યાદ કરાવ્યું કે, ‘મેં તમને કહ્યું હતું કે હું તો ડુગડુગી વગાડવાવાળો છું, ખેલનો ભજવનાર હવે આવશે, આ સહજાનંદ સ્વામી ખેલના ભજવનાર છે. એ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે. તેમને રાજી કરો.’

અને મુક્તાનંદ સ્વામીનો શોક ટળી ગયો. આનંદે હરખાઈ ઊઠ્યા. પછી રામાનંદ સ્વામીની ગાદી પર સહજાનંદ સ્વામીને આગ્રહ કરીને પધરાવ્યા, જાતે ફૂલની માળા બનાવી પહેરાવીને મહિમાનું વર્ણન કરતું સુંદર કીર્તન બનાવ્યું : ‘જય સદ્ગુરુ સ્વામી...’ તેનું ગાન કરતાં ધીના દીવાથી આરતી ઉતારી. એ પદ એ જ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં એક શાશ્વત આરતી તરીકે પ્રચલિત થઈ ગયું છે. આ ઉપરાંત, બ્રહ્માનંદ સ્વામી, પ્રેમાનંદ સ્વામી વગેરે મહાન સંતોએ વિવિધ ભાષાઓમાં રચેલી આરતી પણ સંપ્રદાયનો મહાન વારસો બની રહી છે.

સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની પાંચ આરતી

ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયોમાં વિવિધ સમયની આરતીઓ પ્રચલિત છે. જેમાં, મહદ્ અંશે મુખ્યત્વે પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યાકાળની આરતી સવિશેષ

પ્રવર્તી છે. પુષ્ટિમાર્ગીય સંપ્રદાયમાં રોજ છ થી આઠ વખત આરતી ઉતારવામાં આવે છે. જ્યારે દક્ષિણ ભારતમાં મંદિરોમાં પ્રત્યેક દર્શન વેળાએ આરતી ઉતારવામાં આવે છે.

સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં પ્રભાતે જાગરણથી લઈને રાત્રે શયન સુધીની ભગવાનની મંગલકારી લીલાઓના મુખ્ય પ્રસંગોને ભક્ત આ પાંચ આરતી દ્વારા વધાવે છે :

૧. મંગળા આરતી : વહેલી સવારે પ્રભુના જગ્યા પછીની પ્રથમ આરતી.

૨. શણગાર આરતી : વિવિધ વસ્ત્રો, અલંકારોથી સુશોભિત પરમાત્માની બીજી આરતી શણગાર આરતી તરીકે ઓળખાય છે.

૩. રાજભોગ આરતી : વિવિધ પ્રકારના થાળ જમીને તૃપ્ત થયેલા પરમાત્માને વધાવવા બપોરે ૧૧ થી ૧૨ વચ્ચે રાજભોગ આરતી ઉતારવામાં આવે છે.

૪. સંધ્યા આરતી : આખા દિવસની ઘટમાળથી ત્રસ્ત બનેલું મન સંધ્યા સમયે આસુરી પરિબળોથી વધુ ઘેરાય છે. તેથી આ સમયે આરતીમાં મગ્ન થવાથી ભક્તને શાંતિ અને સુખ થાય છે.

૫. શયન આરતી : દિવસ દરમ્યાન ભક્તોને દર્શન આપીને રાત્રે શયનમાં પધારતા ભગવાનની છેલ્લી આરતી શયન આરતી તરીકે ઓળખાય છે.

તમામ શિખરબદ્ધ મંદિરોમાં ઉપરોક્ત પાંચ આરતી થાય છે. મંગળા, શણગાર અને શયન આરતીના સમય ઋતુઓ પ્રમાણે બદલાતા રહે છે. જ્યારે હરિમંદિરોમાં બે વાર (સવારે અને સંધ્યા સમયે) આરતી થાય છે.

આરતી કેવી રીતે ઉતારવી જોઈએ ?

આરતીનું માર્ગદર્શન શ્રીહરિલીલામૃત આમ આપે છે :

પ્રીતે પાંચે ટાણે છબી નીરખતાં આરતી કરે
ત્રિ આંટા અંધિને જુગલ ગણી નાભિ મન ધરે
પછી આંટે એકે વદન હરિ કેરું નિરખતાં
બીજા સાતે આંટે નખશીખ નિહાળે હરખતાં. (૬/૪/૬)

પ્રથમ ત્રણ વાર ભગવાનનાં ચરણમાં આરતી ફેરવવી. ત્યારબાદ બે વાર નાભિ પર ફેરવીને ધીમે ધીમે જ્યોતને પ્રભુના મુખારવિંદ સુધી લઈ જવી ને એક આંટો વદનકમળ પર ફેરવવો. પછી સાત આંટા સંપૂર્ણ મૂર્તિ પર વર્તુળાવવા. ફરીથી અંતે ચરણકમળમાં આરતીની જ્યોતને લાવવી. આરતીની પૂર્ણાહુતિ વેળાએ ભગવાનનાં ચરણમાં મસ્તક નમાવવું. અંતે, ત્રણે દિશાઓમાં આવેલા દેવતા તથા દર્શનાર્થી ભક્તોને જ્યોત દર્શન કરાવવું. વળી વરતાલના પાંચમા વચનામૃતમાં પણ ભગવાન સાથે ભક્તની પણ સરખી સેવાની આજ્ઞા કરી છે. તેથી શ્રીહરિની સાથે સાથે ગુણાતીત ગુરુપરંપરાની મૂર્તિઓની આરતી પણ ઉતારવી.

આરતીની આ વિધિમાં સૌથી મહત્વનું પરિબળ છે અંતરનો ભાવ. અંતરનો પ્રેમભાવ પ્રગટે તો જ સાચી આરતીનો આધ્યાત્મિક આનંદ માણી શકાય.

આરતીની જ્યોત ભગવાનના દિવ્ય અંગો પર ધૂમી હોવાથી, તેમાં ભગવાનના દિવ્ય ઓજસનો પ્રભાવ છવાય છે. આ દિવ્યતા અકબંધ રહે તે માટે શંખમાં ભરેલા પવિત્ર જળથી આરતીની આસપાસ જળધારાનું ત્રણ વાર પરિભ્રમણ કરવામાં આવે છે. બાદ ભક્ત બે હાથ વડે આરતીની જ્યોતને વધાવી પોતાનાં નેત્ર અને મસ્તક ઉપર ચડાવે છે. તેને 'આશકા' લીધી એમ કહે છે.

સમગ્ર ભ્રાહ્મંડમાં પ્રકાશ, શક્તિ અને દિવ્યતાના મૂળ સ્રોત પરમાત્મા છે. એમના અંગેઅંગ પર દિવ્ય સ્પર્શ પામીને આવેલી આરતીની જ્યોત હવે સામાન્ય જ્યોતને બદલે એક દિવ્ય તેજસ્વી અને ઓજસ્વી ઊર્જા બની રહે છે. એ ઊર્જા અને ઓજસ્વિતા આપણામાં આવે તેવી પ્રાર્થના સાથે આશકા લેવામાં આવે છે. આશકા લેતી વેળાએ આરતીની જ્યોતનો બે હાથ વડે સ્પર્શ કરી, તેને હૃદય, નેત્ર અને મસ્તક પર ચઢાવવી જોઈએ. શ્રી વિષ્ણુધર્મોત્તર ગ્રંથમાં જણાવ્યું છે કે જેને આરતી સ્પર્શે છે તેને હજારો યજ્ઞના અંતે અવભૃથ સ્નાનનું જે ફળ મળે તેટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

આપણા ઘરમંદિરમાં આરતી

- મંદિરની જેમ ઘરમાં પણ નિત્ય આરતીનો આદેશ આપણાં શાસ્ત્રોએ આપ્યો છે. આથી સવારે અને સાંજે ઘરમંદિરમાં અચૂક આરતી થવી જોઈએ. બંને સમયે અથવા બેમાંથી કોઈ એક સમયે ઘરના તમામ સભ્યોએ હાજર રહી આરતીનો લાભ લેવો જોઈએ. આરતી વારાફરતી ઘરના બધા જ સભ્યો પાસે ઉતારાવવી અથવા અનુકૂળતા પ્રમાણે બાળકોના પણ વારા ગોઠવી શકાય છે.
- ઘરમંદિરના સ્થાન અને પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આરતી બેઠાં બેઠાં કે ઊભાં ઊભાં ઉતારી શકાય.
- ત્યારબાદ આરતી પ્રગટાવીને 'શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનની જય' બોલીને પછી જ આરતી શરૂ કરવી.
- આરતી દરમ્યાન ડાબા હાથથી ઘંટડી વગાડવી જોઈએ. જો ઘંટડી અન્ય કોઈ વગાડે તો આરતી બે હાથે ઉતારવી જોઈએ.
- ત્યારબાદ શંખ અથવા આયમની કે ચમચી વડે ત્રણ વાર જળનું આવર્તન કરવું, ભગવાનને આરતી અર્પણ કરવી ને પછી આશકા માટે સૌ દર્શનાર્થીઓ પાસે ફેરવવી.
- આરતી બાદ અષ્ટકગાન અવશ્ય કરવું જોઈએ. આરતી અને અષ્ટકના સાચા ઉચ્ચારો તેમજ રાગઢાળ શીખવા માટે આરતી વેળાએ મ્યુઝિક પ્લેયર દ્વારા આરતી વગાડી શકાય છે. આરતી દરમ્યાન તમામ સભ્યોએ તાળી પાડીને ગાન કરવું જોઈએ.

- કદાચ સંઘ્યા આરતી સમયે આપ ઘરમાં હાજર ન હો, તો જે સ્થાને હો ત્યાં સ્મૃતિ સાથે આરતીગાન કરવું જોઈએ.

શિખરબદ્ધ મંદિરમાં આરતી વેળાએ

આટલું ધ્યાન અવશ્ય રાખીએ.

- આરતી દરમ્યાન જે ખંડમાં હો, ત્યાંથી આરતીનાં દર્શન કરવા, આરતી દરમ્યાન ફરફર ન કરવું.
- આરતી બાદ અષ્ટક દરમ્યાન પણ ભગવાનનાં દર્શન કરતાં કરતાં અષ્ટકનું ગાન કરવું. પરંતુ પ્રદક્ષિણા કરવી નહિ કે બીજા સાથે બોલવું નહિ.
- આરતી બાદ અષ્ટકગાન (કૃપા કરો મુજબ ઉપરે) વખતે ઓછામાં ઓછા પાંચ દંડવત્ તો કરવા જ જોઈએ.
- તમામ અષ્ટકો સંપૂર્ણ પૂરા થયા બાદ પંચાંગ પ્રણામ કરીને સૌને ચરણસ્પર્શ કરી 'જય સ્વામિનારાયણ' કહેવા.

આરતી દ્વારા ભક્તિ સમર્પણની સાચી રીત આપણને ગુરુહરિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા શીખવા મળે છે. આરતીની મહત્તા વર્ણવતાં પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ કહે છે : 'ગમે તેવું કામ પડતું મૂકીને આરતીમાં દોડીને પહોંચી જવું. દેહની ક્રિયાઓ પણ ઠેલવી કે વહેલા પતાવવી પણ આરતી ન ચૂકવી જોઈએ.' સ્વામીશ્રી સ્વયં જ્યારે આરતી દ્વારા પ્રભુ આરાધનામાં એકતાર થયા હોય તે દૃશ્ય પણ દર્શનાર્થીને અનંત પ્રેરણા આપી જાય છે. ◆